

ANALİZ

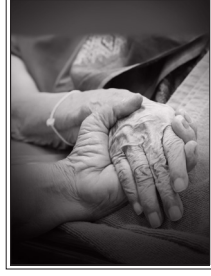
NİSAN 2018 SAYI: 234

TÜRKİYE'DE MODERN SORUNLARA DİNİ BİR ÇÖZÜM OLARAK

MANEVİ DANIŞMANLIK UYGULAMASI MEVCUT DURUM VE ÖNERİLER

MERVE REYHAN BAYGELDİ

TÜRKİYE'DE MODERN SORUNLARA DİNİ BİR ÇÖZÜM OLARAK

MANEVİ DANIŞMANLIK

UYGULAMASI:

MEVCUT DURUM VE ÖNERİLER

MERVE REYHAN BAYGELDİ

COPYRIGHT © 2018

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Hasan Suat Olgun
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	9
MANEVİ DANIŞMANLIĞIN MÜSLÜMAN GELENEĞİNDEKİ MODELLERİ	10
ABD VE AVRUPA'DA MANEVİ DANIŞMANLIK	12
Tarihsel Arka Plan	13
Modern Dönemde Manevi Danışmanlık	14
TÜRKİYE'DE MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK	16
Türkiye'de Toplumsal Gerçeklikte Din ve Maneviyata Kısa bir Bakış	18
Aile İrşat ve Rehberlik Büroları	19
Ceza ve Tevkif Evleri	22
Hastanelerde Manevi Danışmanlık	23
Diğer Kurumlar ve Hizmet Alanları	24
SONUÇ VE ÖNERİLER	26
KAYNAKLAR	30

YAZAR HAKKINDA

Merve Reyhan Baygeldi

Lisans eğitimini Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Uludağ Üniversitesi Din Sosyolojisi alanında "Ernst Troeltsch Düşüncesinde Din ve Toplum" tezi ile tamamladı. Bir dönem boyunca Bursa Teknik Üniversitesi'nde İngilizce ve Türkçe olarak sosyoloji dersleri verdi. Doktora eğitimini 2015'ten itibaren aynı üniversite ve bölümde manevi danışmanlık konusu üzerine sürdürmekte olan Merve Reyhan Baygeldi göç, değerler eğitimi, Türkiye'de medreseler üzerine proje ve saha araştırmalarına devam etmektedir.

ÖZET

Demografik yapının giriftleşmesi dünya genelinde siyasi, ekonomik, toplumsal ve bireysel krizlerin artmasına yol açmıştır. Çok katmanlı problemlerle yüzleşen insanlar çektikleri acıyla başa çıkmak ya da anlam dünyasını genişletmek için bazı yöntemler geliştirmişlerdir. Psikoloji ve din üzerine yürütülen tartışmalar sonucunda ortaya çıkan manevi danışmanlık son yıllarda dünya gündeminde dikkate değer bir yer edinmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde dini ve manevi kaynaklardan faydalanılarak gerçekleştirilen manevi danışmanlık özellikle modern hayat ve sermaye merkezli modern üretim biçimlerinin yabancılaştırdığı insanlar için büyük bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

İslam dininde manevi alanlarda yardımcı olmak ayet ve hadisler tarafından önerilmektedir. Hz. Peygamber'in (asm) kişisel modelliği de bu yöndedir. Tarihsel tecrübe içerisinde dünyevi veya uhrevi konularda toplumun güvenini kazanmış alim, mürşit ve öne çıkan kişilerin manevi ve dini kaynaklardan faydalanarak insanlara yardım etme faaliyetleri Müslüman toplumlar içerisinde –coğrafya ve tarihsel dönemlere bağlı olarak– farklı başlık, uygulama ve formlarda sürekli var olmuştur. Bu tarihsel dini-manevi danışmanlık modellerinin türleri günümüzde var olmaya devam etmektedir. Bunun dışında yaşanan toplumsal dönüşümlere ve oluşan ih-

Bu analiz bir sosyal hizmet olarak manevi danışmanlığın Batı dünyasındaki sürecini, Türkiye'deki güncel durumunu, uygulamanın kurumsal, içeriksel, teknik problemlerini ele almakta ve bazı öneriler sunmaktadır.

tiyaçlara binaen yeni formları da oluşmaktadır. Modern anlamda ise uzman değerlendirmelerinde manevi danışmanlık, psikolojik danışmanlıkta çoğunlukla göz ardı edilen din ve maneviyat boyutunun da ele alınarak danışan ile danışman arasında daha kapsamlı ve daha incelenmiş bir anlayış temelindeki danışmanlık çeşidi olarak nitelendirilmektedir. Mezkur bağlamda ilk modern akademik tartışmalar 19. yüzyılda Batı Hristiyan dünyasında yer almaktadır. ABD ve İngiltere temelli teorik tartışmaları kurumsal ve örgütsel adımlar takip etmiştir. Günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde hastane, hapisane, eğitim kurumları, aile destek örgütleri ve diğer kamu kuruluşlarında farklı dine mensup danışmanlar bu hizmeti sunmaktadır.

Türkiye’de 1950’lerden itibaren tartışılan manevi rehberlik 2003’te Aile İrşat ve Rehberlik bürolarında hayata geçirilmiştir. Bu uygulama özellikle toplumsal ve bireysel problemlerin açığa çıktığı hastane, hapisane, huzurevleri, öğrenci yurtları gibi kurumlarda yaygınlaşmaktadır. Manevi danışmanlık uygulaması ile toplumsal ve manevi bunalımların bulunduğu ortak noktada bireylerin sorunlarla başa çıkma ve anlam krizini çözmelerine yardımcı olunması hedeflenmiştir. Özellikle bireylerin hayatında dönüm noktası olabilecek hastalık, hükümlülük, yaşlılık veya öğrencilik gibi durumlardaki ruhsal problemlerin manevi ve dini kaynaklardan da faydalanarak bireysel sağaltma yoluyla daha sağlıklı bir toplum elde etmeye yardımcı olması beklendiği için bu uygulama kritik bir önem arz etmektedir.

Manevi ve ruhsal konularda bireylere destek sunabilmek için hayatın her alanına manevi danışmanlığın yayılmasının hedeflendiği ülkemizde uygulamanın yeni olması sebebiyle bulunduğumuz süreç son derece önemlidir. Zira uygulamanın kurumsal, hukuki, toplumsal ve dini-manevi alandan kaynaklı sorunlarını çözmesi, bu çözümleri gerçekçi ve sistematik bir zemine oturtması gerekmektedir. Türkiye’nin sahip olduğu sosyopolitik, tarihi ve kurumsal yapısı ile dini-manevi değerleri kadar manevi danışmanlık uygulamasının kurumsal yapısı, bu uygulamadaki kriterler, danışmanların profili, verilen eğitim, kullanılan yöntemler ve halka tanıtım biçimi gibi konular da kritik bir yere sahiptir.

Bu analiz bir sosyal hizmet olarak manevi danışmanlığın Müslüman toplumlarındaki formlarını, Batı dünyasındaki sürecini, Türkiye’deki güncel durumunu, uygulamanın kurumsal, içeriksel, teknik problemlerini ele almakta ve bu problemler ışığında bazı öneriler içermektedir.

GİRİŞ

Modern insan gündelik hayatın baş döndüren hızında girift sosyal rol ve çok katmanlı toplumsal ilişkiler içinde var olmaktadır. İş gücüne katılım yarışı, ekonomik problemler, teknolojinin meslekler ve toplumsal yaşamda neden olduğu hızlı değişim süreci ve artan gündelik hayat sorumlulukları manevi-dini varoluş ile hayat tarzları arasındaki boşluğu derinleştirmektedir. Modern yaşamın çok katmanlı sonuçlarından dolayı insanların depresyon, kaygı gibi durumlarla başa çıkabilmesi, ruhsal bunalımlarını yönetip bütüncül ve anlamlı bir hayat inşa etme imkanı zayıflamaktadır. Mevcut koşul ve sorunlarla başa çıkmada insanların profesyonel bir destek alma eğilimi artmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) bir hizmet olarak manevi ve dini destek sağlama arayışı bu aşamada anlamlı bir adımdır. Manevi danışmanlık da bu çerçevede sunulan sosyal hizmetlerden biridir. Son beş yıl içerisinde özellikle dini ve manevi değerlere önem veren insanların arayışlarına uygun olarak manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının kurumsal ve akademik altyapısı oluşturulmaktadır.

Manevi danışmanlık dini ve manevi kaynaklardan faydalanarak gerçekleştirilen profesyonel bir rehberliktir. Uygulama ve teoride manevi danışmanlık gündelik ve dini alandaki yardıma ihtiyaç duyulan konuları kapsamaktadır. DİB tarafından ilgili kurumlarla imzalanan iş birliği protokolleri ile görevlendirilen personellerin danışana manevi ve dini dünyası ile yakınlaşmada destek ve sorunlarıyla başa çıkabilmesi için moral vermesinden oluşan bu uygulama farklı yöntem-

lerden oluşmaktadır. Manevi danışmanlık dini ve manevi unsurların birleşiminden oluşan bütünsel bir içeriğe sahiptir. Hususi olarak Türkiye'de manevi ve dini olanın keskin bir ikilem çerçevesine sıkıştırılmadan icra edildiği gözlemlenmektedir. Danışanların isteğine bağlı olarak başlatılan süreçte danışılan konu ve kapsama göre bir metot belirlenip destek verilmektedir.

Günümüz manevi danışmanlık uygulamasının kurumsal kökeni Batı Hristiyan dünyası olarak görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ruhsal yıkım, kriz ve anlam arayışı sebebiyle psikolojik desteğe ihtiyaç artmıştır. Hristiyanlığın tarihsel kodlarında zaten var olduğu kabul edilen manevi danışmanlık 19. yüzyılda psikolojinin dini boyutunu vurgulama eğilimiyle birlikte gündeme gelmiştir. Bu tartışmaların kökenlerinin Amerikan Psikoloji Derneği'nin (American Psychological Association-APA) kuruluşuyla başladığı söylenebilir. Zira bu dernekte filizlenen psikolojide din ve maneviyat temalı tartışmalar kritik öneme sahiptir. Söz konusu dernekte ortaya çıkan tartışmaların neticesinde manevi danışmanlık dernekleri kurulmuş ve sahada aktif olarak manevi danışmanlar hizmet vermeye başlamıştır. Bu çalışmaların neticesi olarak günümüzde ABD'de hastane, hapishane, sosyal hizmet merkezleri, okullar ve benzeri kurumların talepleriyle buralarda da manevi ve dini destek hizmeti verilmektedir.

Manevi danışmanlığın modern bir uygulama olarak gelişiminin başta Almanya ve İngiltere olmak üzere Avrupa ve ABD arasında uzun bir zaman farkı bulunmadığı görülmektedir. Çoğunluğu Hristiyan olan manevi danışmanlar farklı kurumlarda insanlara sağlık, kapatılma, kriz ile başa çıkma, anlam yaratma konularında destek sunmaktadır. Sağlık Kuruluşlarının Akreditasyonu Birleşik Komisyonu (Joint Commission on the Accreditation of Healthcare Organizations-JCAHO) veya Danışma ve Psikolojik Hizmetler Komisyonu (Commission for Counseling and Psychological Services-CCAPS) gibi kurumlar

tarafından akreditasyona tabi tutulan ve denetlenen yaklaşık 4 bin 500 manevi danışman hizmet vermektedir. Almanya'da ise bu sayı 35 bine çıkmıştır. İngiltere'de sağlık, Almanya'da ise yaş alma konuları öne çıkmaktadır. Danışmanlık yöntemi klinik metotlar ve Hristiyan dini kaynaklarının birleşimi olarak görülse de –gönüllülük esasına dayalı olarak– sadece dini bakım desteği de sunulmaktadır. Hizmet, organizasyon ve danışmanın kendisine bağlı olarak değişebilen danışmanlık formunda talep edilen konunun aydınlatıldığı süreçte çok farklı yöntemler de kullanılabilir. Bazen bir misyonerlik bazen de profesyonel bir hizmet olarak görülen manevi danışmanlığın mahiyet ve yöntemini belirleyen temel faktörler danışanın beklentisi, danışmanın niteliği ve hizmeti sunan kurumun ilkeleridir.

Türkiye'de 1950'li yıllarda gündeme gelen fakat kurumsal engellere takılan manevi rehberlik hizmeti sunma süreci ilk defa 2003 yılında Aile İrşat ve Rehberlik Büroları'nın faaliyete geçmesi ile başlamıştır. Devamında 2011'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014'teki Yeşilay ve 2015'te Sağlık Bakanlığı ile iş birliği yapılarak farklı kurumlarda manevi rehberler görev almaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren Diyanet görevlilerinin yürüttüğü bu hizmetin hastane, hapisane, KYK yurtları başta olmak üzere ihtiyaç duyulan diğer alanlarda da aktif olması için altyapı oluşturma süreci başlatılmıştır. Böylece toplumda bireylerin manevi ve dini danışmanlığa ihtiyaç duyduğu alanlarda kurumsal destek sağlanması hedeflenmektedir.

Bu sistemin modern bir kurum olarak yeni olması akademik, toplumsal ve kurumsal düzlemde önem arz etmektedir. Uygulamada bazı problemler veya dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Bu analizde manevi danışmanlığın Batı dünyası ve Türkiye'de oluşum süreci incelenecektir. Akabinde manevi danışmanlığın Türkiye'de hizmet sunduğu kurumlardaki mevcut durumu ortaya konulup tespit edilen problemlere yönelik önerilerde bulunulacaktır.

MANEVİ DANIŞMANLIĞIN MÜSLÜMAN GELENEĞİNDEKİ MODELLERİ

İslam geleneği toplumsal olarak sürekli birlik-teliği vaaz ederken mensuplarını bireysel olarak da anlam inşa etme ve manevi olarak kendini geliştirmeye teşvik etmiştir. Toplumsal birliktelik cemaatle yapılan ibadetler, selam verme, güzel söz söyleme, hakkı tavsiye etme, kötülükten alıkoyma, hasta ziyareti gibi yalnızlığı giderici bir mahiyettedir. Böylece bu kriterlere dikkat eden inancılı bir insanın kriz zamanlarında veya gündelik hayatta yalnız hissetme olasılığının düşük olması beklenir. Örneğin Tevbe suresinde hem bireysel anlam inşa etme hem de iyiliği emretme-kötülükten alıkoyma yoluyla toplumun birbirine rehberlik etmesi teşvik edilmiştir:

Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoymalar. Namazı dosdoğru kılar, zekatı verirler. Allah'a ve Resulüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2011, s. 214)

Manevi rehberliğe teşvik ederken verim alınması için incitici veya rastgele bir şekilde değil kabul edilebilir bir nitelikte olması gerektiği de belirtilmiştir. Zira Hz. Muhammed'in (asm) davranışlarına kaynaklık eden Kur'an-ı Kerim'de çok fazla örneği olan bu konu İbrahim suresinin 24 ve 25. ayetlerinde şöyle yer almaktadır:

Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? Güzel bir söz kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alınlar diye Allah insana misaller getirir (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2011, s. 277).

Ayrıca hastalık ya da hükümlülük gibi kriz zamanlarında Allah'ı anma ya da ibadetler yoluyla anlam inşa etme ve başa çıkma açısından bazı örnekler vaaz edilmiştir. Örneğin Sad suresinin 42- 45. ayetlerinde Hz. Eyüp'ün (as) ağır hastalıkta Allah'a yönelmesi ve şifaya kavuşması anlatılır. Yine benzer şekilde Yusuf suresinde ise haksız sebeplerle hapisaneye düşmüş bir peygamberin karşılaştığı durumda inşa ettiği başa çıkma metotlarını görmek mümkündür. Özetle belirtmek gerekirse Kur'an'da hem bireysel anlamda kendi kendine başa çıkma modelleri hem de toplumsal anlamda manevi olarak insanı güçlü kılabilecek çok sayıda konu ve yöntem yer almaktadır. Bununla birlikte manevi rehberliğin belirli toplumsal tiplerinin tarihsel süreç içinde ortaya çıkmış olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Vatandaşlarının tamamına yakını Müslüman olan Türkiye'de maneviyat ve din ile alakalı olan gelenek veya kurumsal uygulamanın pratikteki İslam geleneğinden de etkilenmesi beklenir. Özellikle manevi veya dini kaynaklardan faydalanarak sağalma veya başa çıkma söz konusu olduğunda bunun İslam'da farklı açılardan sayısız formunun olabileceğini söylemek yanlış olmaz. Türkiye'deki mevcut uygulama düşünüldüğünde üç dini tip öne çıkmaktadır: peygamber, mürşit ve hoca.

Hz. Muhammed'in (asm) Kur'an'da belirtildiği gibi insanların iyiliği vaaz etmek ve kötülüğü engellemek için birbiri ile iletişime geçmediği takdirde bazı çözümleri zor toplumsal problemler ile yüz yüze kalacağını belirttiğini kaynaklarda görmek mümkündür (Tirmizi, Fiten 9-2170; Ebu Davud, Melahim 17-4336). Bir manevi rehber olarak Hz. Muhammed (asm) kılavuzluk etme konusunda sadece sözlü değil aktif olarak da bir model olmuştur. Hz. Muhammed (asm) aile problemleri, tevbe etmek için çare arama, hayata dair anlam inşa etme, hastalık ya da ölüm durumlarında acıyla başa çıkma gibi dünyevi veya uhrevi anlamda yardıma ihtiyacı olanlara bazen vahiylerle bazen

de gündelik hayatın akışında destek olmuş ve yol göstermiştir. Ayrıca çocuk, genç, yetişkin ve yaşlılarla olan sözlü iletişimi sadece nasihat niteliğinde değil insana ilham verecek sözler, düşündürücü sorular ve temsil gibi unsurlar da taşınmıştır. (Söylev, 2014, s. 100–104). Böylece insanlar sadece doktrinsel değil düşünsel anlamda da beslenmiştir.

İslam geleneğinde ikinci model olarak mürşit İslam'ı anlama ve tecrübe etmede öznel ve inceltirilmiş bir anlayış kazandırma özelliğine sahip olduğuna inanılan insandır. Fakat geleneğe baktığına bu anlayış salt entelektüel bir girişim olmaktan öte sosyokültürel kodları da ağır basan bir modeldir. Mürşitlerin kendi cemaatlerinin ya da muhitteki insanların aile problemleri, hastalık, manevi sıkıntılar, bağımlılık ve anlam inşa etme gibi durumlarda insanlara rehberlik ettikleri kaynaklara geçmiştir. Temelde bu model insanlara sadece sıkıntı anlarında değil gündelik hayatları boyunca inşa edilen öznel anlama göre verilen özel dini ibadet ve görevler etrafında kendilerini aşmaları vaaz edilir. Nefs öğretile-ri buna örnek olarak gösterilebilir (Frager, 2009, s. 23-41).

İslam geleneği toplumsal olarak sürekli birlikteliği vaaz ederken mensuplarını bireysel olarak da anlam inşa etme ve manevi olarak kendini geliştirmeye teşvik etmektedir.

Yukarıda bahsi geçen iki model bütün Müslüman coğrafyasında benzer şekillerde etkili olmuştur. Fakat son model olarak "hoca"nın her kültürde birbirinden çok farklı formlarına rastlamak mümkündür. Türkiye'deki hoca formunu üç farklı tipe indirgeyerek temelde konunun anlaşılması kolaylaştırılabilir: Birinci tip eğitimli bir din hocası, ikincisi medyatik hoca, üçüncüsü mahallenin ya da bir muhitin hocası.

İlahiyat eğitimi almış bir din adamının kitaplarını takip ederek telefonla veya (özellikle günümüzde) sosyal medya yoluyla ulaşarak kendisinden manevi rehberlik alanına girecek nitelikte yardım isteyenler azımsanamayacak kadar çoktur. Bu gruba Diyanet kaynaklarını takip edenler de dahil edilebilir. Medyatik hocalarda ise alternatif din eğitimi kurumlarından özel ve öznel eğitimler almış kişilerin insanlara rehberlik etme durumu söz konusudur. Mahalle hocaları (bazen aile büyüğü de olabilir) ise mahallenin ya da ailelerin evlenme, boşanma, hastalık, çocukların din eğitimi, manevi ve maddi problemlerle başa çıkmada geleneksel olarak başvurulan kişilerdir. Bu tipte din eğitimi lisansı söz konusu olabildiği gibi bir tasavvuf geleneğine bağlı olmak suretiyle veya sadece tecrübe ve toplumsal karizmasından dolayı da güven kazanılmış olabilir.

Bu üç modelin de Türkiye’de halkın manevi danışmanlığa olan tavrını belirlemekte önemli rolü olabilir. Türkiye’deki Müslüman halk manevi danışmanlık uygulamasında Hz. Muhammed’in (asm) öğretilerine ters düşecek herhangi bir öge görmek istemezler. Özellikle tasavvuf ekolünde olan veya etkilenen insanlar bu tasavvuf ekolünün mevcut uygulamaya dair tavrına göre yaklaşım sergileyeceklerdir. Buna ek olarak manevi rehber ile iletişime geçmeye başladığı andan itibaren kendi mahalle hocasının veya aile büyüğünün sıcaklık ve “bilge”liğini bekleyeceklerdir.

Bütün bu modeller bize kurumsal uygulamanın halihazırda var olan modelleri üzerinden halk ile etkileşimi hakkında önemli ipucu vermektedir. Bu modeller ile bunları barındıran halkın din ve maneviyat ile olan toplumsal ilişkisi bir bütünlük arz etmektedir. Bireyler yaşadığı toplumdaki model ve manevi dünyasını inşa etmekte belirleyici olan toplumsal koşulların kaçınılmaz olarak oluşturduğu lenslerle mevcut uygulamayı okuyacaklardır.

ABD VE AVRUPA’DA MANEVİ DANIŞMANLIK

Manevi danışmanlığın günümüzdeki konumunu anlamak için tartışmaların filizlendiği düğüm noktalarını tespit etmek gerekir. Bu noktalardan ilki manevi danışmanlık kavramının Batı literatüründeki durumudur. Bazı metinlerin manevi danışmanlık kavramını kullanım tercihi de karakteristik bir tutarlılık göstermektedir. Batı dünyasında manevi danışmanlık “spiritual”, “religious” ve “pastoral” kavramları ile ifade edilmektedir. Bu ifadelerin her biri bu uygulamanın tarih yazımı, kapsamı ve yöntemine dair bazı ön kabulleri bünyesinde barındırmaktadır. Öncelikle Türkçeye “manevi” olarak çevrilen “spiritual” kavramı dini veya dini olmayan danışmanlık ve bakım için kullanılan geniş bir içeriğe sahiptir (Funk, 2014). Bu kavramın bazen dini olana karşıt anlamda kullanıldığı da görülmektedir. Bu bağlamda “dini olmayan” anlamına geldiği gibi dini ve dini olmayanı kuşatıcı bir karakterde de ifade edilmektedir (Raffay, Wood ve Todd, 2016; Tacey, 2006, s. 14-15). Zamanla “spiritual care-counseling” kavramı taşıdığı misyonun yüklerinden kurtulmuş ve günümüzde diğer iki kavram yerine de kullanılabilir.

Yaygın kullanım biçimlerinden biri olan “religious counseling” ise Türkçede dini danışmanlık olarak karşılığını bulmaktadır. Üzeyir Ok’un vurguladığı gibi Foskett ve Jakobs çalışmalarında bu uygulamanın Hristiyanlara özgü değil tüm alanı kapsadığını belirtmek için “religious” kavramını kullanmaktadır. Bu ifade manevi danışmanlığı dine özgü görmekle birlikte farklı dinlerdeki gerçekliğini de kabul etmektedir (Ok, 2015, s. 36).

Üçüncü ve son kavram olan “pastoral” ise manevi danışmanlığın ilk metinlerinde sadece Hristiyanlığa özgü olduğu inancını da içinde barındırmıştır. Yaygın kullanıma sahip olan bu

ifadenin Hristiyan merkezli manevi danışmanlık tarih yazımını işleyen metinlerde de geçmesi dikkat çekicidir. Clebsch ve Jaekle tarafından ele alınan *Pastoral Care in Historical Perspective* (Tarihsel Açıdan Manevi Danışmanlık) adlı kitabın manevi danışmanlık için kaleme alınan tarih yazımının Hristiyan merkezli olması ve “pastoral” kullanımını bu bağlamda önemli bir örnektir (Clebsch ve Jaekle, 1964, s. 11-31).

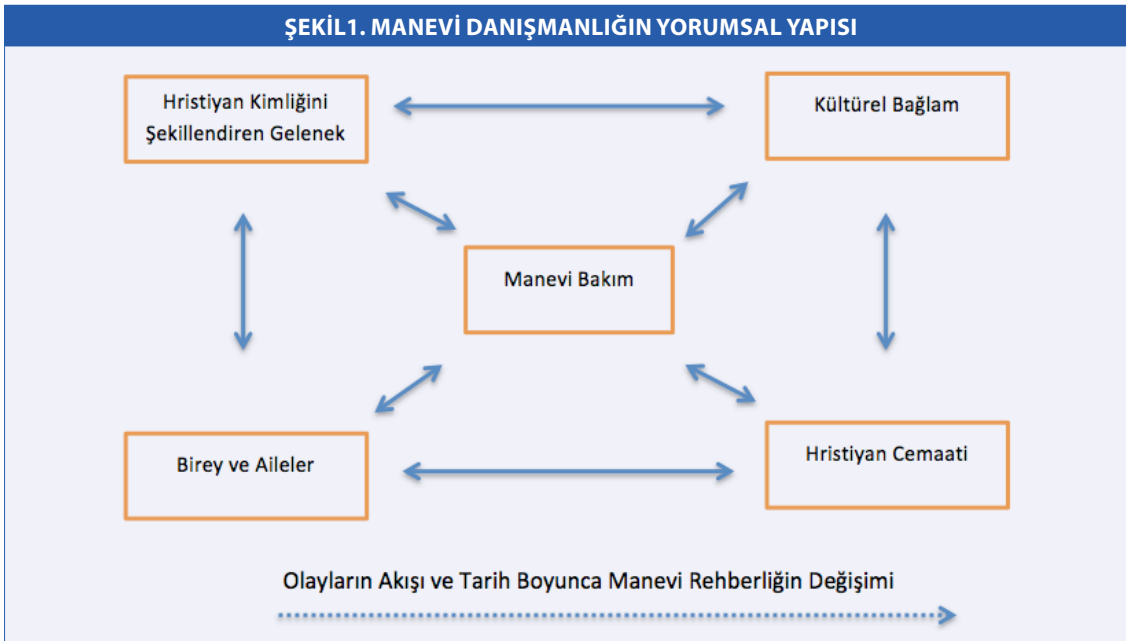
Günümüzde ise bu üç kavram birbiri yerine kullanılmaktadır. Ayırıştığı ve örtüştüğü hususların tartışmaları devam etse de manevi danışmanlık literatüründe “pastoral” kavramı en çok kullanılan ifade biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni ise Hristiyan kültürü bağlamında gerçekleşmesinden dolayı bu kavramın manevi danışmanlık uygulaması ile özdeş anlamda kalıplaşmış olmasıdır. Günümüzde manevi danışmanlık kavramı olarak “spiritual” ya da “religious” kavramlarını kapsayan bir bağlamda “pastoral counseling” kavramı kullanılmaktadır. Bu kullanım manevi danışmanlığın Hristiyanlığa özgü görülmesine karşı tepkisel metinler üreten yazarlarda da görülmektedir (Lartey, 2003).

Tarihsel Arka Plan

Modern bir hizmet olarak manevi danışmanlığın ilk defa Batı Hristiyan dünyasında resmileşmesi sadece kavramın kapsamını etkilemekle kalmamış uygulamanın içeriğini de şekillendirmiştir. Bu yüzden kaçınılmaz olarak manevi danışmanlık uygulamasını anlamak için Hristiyanlık tarihindeki formları incelenmelidir. Bu analizde 19. ve 20. yüzyıl manevi danışmanlığının oluşumuna etki eden kırılma noktalarını ifade etmek üzere modern dönem öncesi ve sonrasına odaklanılacaktır.

Manevi danışmanlık uygulaması her toplumda kültürel, toplumsal, dini, siyasal ve tarihsel bağlamların birbirini var etmesi ile ortaya çıkan ilişkisellik içinde anlaşılabilir. Zira bu etkileşim her toplumda farklı form ve bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Manevi danışmanlık da diğer kurumsallaşan toplumsal ilişkiler gibi oluşum sürecinde barındırdığı özellikleri modern formlarında da taşımaktadır. Bu yüzden bu uygulamanın modern hizmet formunun ve yayıldığı kültürlerdeki durumunun iyi anlaşılabilmesi için Hristiyanlık tarihindeki toplumsal, kültürel ve dini bağlamlar ile olan ilişkisi incelenmelidir.

ŞEKİL 1. MANEVİ DANIŞMANLIĞIN YORUMSAL YAPISI

Kaynak: Charles Gerkin, *An Introduction to Pastoral Care*, (Abingdon Press, Nashville: 1997), s. 35.

Lartey manevi danışmanlığın kısa bir tarihine fakat uzun bir geçmişe sahip olduğunu söyler. Zira dünya tarihinde manevi danışmanlık en eski dini ve geleneksel unsurlara dayansa da modern bir hizmet olarak oluşum süreci 19. ve 20. yüzyıllarda gerçekleşmiştir (Lartey, 2003, s. 15). Bu yeni uygulamanın seyrinde etkili olan ilk oluşum formu bu dönemden önceki süreçtir.

Hristiyan toplumlarda manevi danışmanlığın üç farklı formunun Yahudilikten miras kaldığı kabul edilmektedir: peygamberler, din adamları ve bilge kadın ile erkekler. Peygamberler ahlak, ibadet, iman ve diğer yaşam alanları konusunda Tanrı ile konuşur. Topluma ve bireylere bu konuda rehberlik yapar. Din adamları ise ibadet ve dini hayat konusunda insanlara karşı sorumluluğu olan özel eğitim ya da yeteneklere sahip bir gruptur. Bilge kadın ve erkekler ise iyi hayat elde etmek için yaşama alakalı bütün konularda danışmanlık sunan sınıftır (Gerkin, 1997, s. 23).

Üç formun da etkili olduğunun söylendiği bu bağlamda ortaya çıkan Hristiyanlığın erken dönemlerindeyse manevi anlamda yol gösterici olarak Hz. İsa (as) figürü vardır. Bu toplumda peygamber olan Hz. İsa (as) hastaları hem biyolojik hem de manevi anlamda sağaltabilmektedir. Buna ek olarak insanları kötülükten alıkoyup iyiyi tavsiye etmek suretiyle yol gösterici de olmuştur. “Tanrı’nın kuzularının çobanı İsa” (Shepherd of the God’s Flocks) olarak da adlandırılmış olan bu ideal tip manevi danışmanlık literatüründe ontolojik duruş vadeden bir yöntem olarak yerini almıştır (1 Peter 5:2). Bu formda İsa peygamberin insanlarla konuşup Tanrı’nın sözleri ile şifa dağıttığına inanılırdı. Dolayısıyla insanlar bazen birebir görüşmelerde bazen cemaat ortamında dini ve dünyevi problemlerine çözüm aramıştır.

Manevi ve dini rehberlik metinlerinde ideal form olarak kayıtlara geçen “erken Hristiyanlık dönemi” olarak adlandırılan dönemden sonra sosyokültürel bağlamlar ideal tiplerin dönüşümüne sebep olmuştur. Gerkin Roma İmparatorlu-

ğu’nun ilk dönemlerinde eziyet gören Hristiyanların icra ettiği manevi danışmanlık formunun dışarıya kapalı, komünal karakterde ve “çoban”ın daha derin bir bilge olması gerektiği bir ortamda ortaya çıktığını, daha sonraki dönemlerde din adamlarının özgürleşmesiyle toplumun kültürü ile etkileşime geçerek karşılıklı olarak birbirini yeniden dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Aydınlanma döneminde rasyonel bir zemine kayan dini rehberlik modern dönemlere geldiğinde doğa ve sosyal bilimlerdeki gelişmelere bağlı olarak dönemin insanların bilimsel izah beklentilerinden etkilenmiştir. Bu yüzden modern bilimlerle iç içe geçmeye başlamıştır (Gerkin, 1997, s. 25-30). 19. ve 20. yüzyıla geldiğinde ise disiplinler arası tartışmalardaki yerini almıştır.

Modern anlamda manevi danışmanlığın Türkiye’deki gibi bir devlet politikası olmaktan çok dernekleşme faaliyetleri ile gündeme gelmesi dikkate değerdir. Bu derneklerin akademik tartışmalar çerçevesinde faaliyetler göstermesiyle diğer bir önemli husustur. Özellikle psikoloji disiplininin din ve maneviyattan soyutlanmış bir formda eksik kalacağı tespit edilmiştir. Benzer şekilde uygulama alanında danışmanlık ve terapötik görüşmelerin dini ve manevi kaynaklardan faydalanarak icra edilmesinin gerekliliği müzakere edilmiştir. Netice itibarıyla Hristiyanlık tarihindeki manevi danışmanlığın uzun geçmişi yakın tarihteki modern oluşumuna açık bir şekilde nüfuz etmeye başlamıştır.

Modern Dönemde Manevi Danışmanlık

Modern dönem manevi danışmanlık formunun gelişiminde dernekleşme ve akademik faaliyetlerin birleşmesi önemli bir kırılma noktasıdır. Akademik anlamda Anton Boisen ve Carl Rogers gibi öncü isimler ve dernekleşme faaliyetlerindeyse American Psychological Association’ın (Amerikan Psikoloji Birliği-APA) düzenlediği akademik tartışmalarda gündeme gelen din psikolojisi araştırmaları sonuçları etkilidir. APA’da-

ki tartışmalarının bir sonucu olarak 1946'da faaliyete başlayan Amerikan Katolik Psikoloji Derneği (American Catholic Psychological Association-ACPA) din psikolojisi literatürünün gelişiminde öncülük eden bir dernektir (Kugelman, 2000, s. 233-235). Bu dönemden sonra psikolojideki din olgusunu gündemine taşıyan çeşitli dernekler kurulmuştur. Modern psikoloji ve din olgusu bir araya geldikten sonra psikolojik danışmanlıklarının manevi yönü tartışılmış ve hizmet sürecine kısa sürede başlanmıştır. Pastoral Danışmanlık Amerikan Birliği (American Association of Pastoral Counseling-AAPC) ("Where Mental Health and Spirituality Come Together") ve (American Association of Christian Counselors-AACC) ("American Association of Christian Counselors") gibi dernekler bu sürecin farklı dönemlerdeki sonuçlarıdır. Manevi danışmanların eğitimini ve danışmanlık sürecine ait sorumluluğu yine günümüze kadar çok sayıda faaliyet gösteren dernekler üstlenmiştir.

ABD'de manevi rehberlik çoğunlukla kurumlar arası satın alınan bir hizmet formundadır. Bu uygulamaya dahil olabilmek için çoğu dini rehberlik görevlisi bağlı oldukları dini yetkiliye uyumlu olarak bir klinik danışmanın sahip olduğu eğitim ve öğretim standartlarına ulaşmak için çalışır. İlk adım psikoloji, din adamlığı, teoloji, danışmanlık gibi ilgili alanlar bir lisans derecesidir. AAPC tarafından onaylı sertifikalı dini görevli olmak için aşağıdakilerden birine sahip olunmalıdır:

- İlahiyat Uzmanlığı (Masters of Divinity)
- İncil Çalışmaları (Biblical Studies), Teolojik Çalışmalar (Theological Studies) veya Maneviyat Araştırmalarının (Spiritual Studies) birinde yüksek lisans veya doktora derecesi
- Dini danışmanlık yüksek lisans veya doktora derecesi

Bu derecelerin hepsinin akredite olmuş üniversitelerden alınma zorunluluğu vardır. Görev için belirlenen şartlar dini gruplara göre değişir.

Bazı dini gruplar bir seminer programına katılmayı yeterli görmektedir. Bu durumun ardındaki temel fikir kilise liderliği ve cemaatlerin herhangi birinin çatısı altında bir kişinin manevi rehber olarak hizmet etmek için uygun olduğunu tanıması gerektirir. Görevli olmak bir kişinin çeşitli vazife ve sorumlulukları yerine getirmek için kiliseyle bilgi, eğitim, manevi saflık ve ilişkiye sahip olduğu ön kabulünü kapsamaktadır. AAPC, Pastoral Danışmanlık Sertifikası veren tek dernektir. Yukarıda belirtildiği üzere sertifika alabilmek için belirtilen yüksek lisans veya doktora derecelerinden birine sahip olmak gerekmektedir. Danışmanların sertifikalandırılabilmesi için dini camiada yerel düzeyde aktif olduklarını ve bakanlıkta en az üç yıl hizmet ettiklerini göstermeleri istenmektedir. Bir aday ayrıca en azından 375 saat pratik pastoral danışmanlık deneyimi edinmiş olmalıdır. Bu sürenin en az 125 saati AAPC tarafından onaylanan bir eğitim programı dahilinde süpervizör gözetmenliğinde yapılmaktadır ("Becoming A Pastoral Counselor", 2017).

Modern dönem manevi danışmanlık formunun gelişiminde dernekleşme ve akademik faaliyetlerin birleşmesi önemli bir kırılma noktasıdır.

Manevi danışmanlar gönüllü, dernek üyesi veya kilise merkezli olduğu için kesin bir sayısal veri üzerinden konuşmak sağlıklı değildir. Fakat kayıt açısından sistematik olan hastanelerin manevi danışmanları için sayısal verilerden bahsetmek mümkündür. ABD'de 3 bin manevi danışman olduğu tespit edilmiştir (Koç, 2010, s. 210). Bu danışmanlardan birçoğunun sağlık ve ruhsal rahatsızlığı olduğu da kayıtlara geçmiştir ("Statistics in the Ministry", 2017). İngiltere'de ise tam ve yarı zamanlı olmak üzere 4 bin 500 manevi danışman olduğu belirtilmektedir. Koç 4 bin 500 danışmanın 66'sının Yahudi ve 25'inin

Müslüman olarak kayıtlara geçtiğini bildirmektir (Koç, 2010, s. 210-211). Hollanda'da 2011 kayıtlarına göre 100 bakım kurumunda 850 civarında manevi danışman olduğu saptanmıştır. Hapishanelerde ise 250 manevi danışmanın 60'ının Müslüman olduğu bilinmektedir (Karagül, 2012, s. 6-7). Batı dünyasında, manevi danışmanlık denetimi JCAHO (Joint Commission on the Accreditation of Healthcare Organizations) veya CCAPS (Counseling Center Assessment of Psychological Symptoms) gibi kurumlar tarafından yürütülmektedir ("The Joint Commission").

TÜRKİYE'DE MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK

Türkiye'de manevi danışmanlık uygulamasının en belirleyici özelliği akademik derneklerde ortaya çıkan mülahazalardan ziyade halkın rehberlik ve dini destek alma hakkı konusunda devletin sorumluluğuna dair tartışmalardır. Zira Türkiye'nin yakın tarihinde din ve maneviyatın kamusal yönü siyasal ve toplumsal açıdan uzun süre uzlaşılammış bir konu olup manevi danışmanlık uygulamasının kurumsal arka planında etkili olmuştur. "Camilerin içinde ve dışında toplumun din konusunda aydınlatılması, vatandaşlara vaaz ve irşat yoluyla din hizmeti götürülmesi ile ilgili iş ve işlemleri yapmak, bu maksatla İrşat ve Rehberlik Merkezleri oluşturmak", Türkiye'de din ve maneviyatın ibadethanelere hapsedilmeden sosyal hayatın bir parçası olarak yaşanmasına hizmet etmek DİB'in görev ve çalışma prensipleri arasında yerini almıştır (DİB Görev ve Çalışma Yönergesi, 2008).

Türkiye'de ilk defa sadece dini eğitim kapsamında cezaevlerinde vaiz görevlendirilmesi bağlamında gündeme gelen manevi rehberlik, günümüz tartışmalarındaki kapsamıyla 90'lı yıllarda gündeme gelmiştir. 1994'te hastanelerde bedensel ve ruhsal sağaltmanın bir bütün oldu-

ğu inancına dayanan uygulamanın pilot çalışmaları başlamıştır. Fakat Ankara Tabipler Odası Başkanı Mehmet Altınok tarafından mahkemeye verilmek suretiyle bu hizmet 1995'te durdurulmuştur. Bu süreçten itibaren manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetinin devletten talep edilip edilemeyeceği tartışmaları devam etmiştir. Bununla birlikte ceza ve infaz kurumlarında 1982'den beri vaiz ve vaizeler manevi danışman olarak adlandırılmasa da fonksiyonel olarak benzer bağlamda görevlerine devam etmiştir. (Özdemir, 2002, s. 66-67). Bu atmosfer içinde DİB 2003'te 633 sayılı Kanun hükmü gereğince Aile ve Dini Rehberlik bürolarını hizmete sunmuştur ("Aile ve Dini Rehberlik Büroları", 2017). Devamında ise 2011'de Adalet Bakanlığı ile DİB arasında iş birliği protokolleri imzalanarak kurumları ve görev tanımları resmi olarak belirlenmiştir. AFAD, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Yeşilay ile manevi rehberliğin kurumsal alanı genişletilmiştir. Dolayısıyla günümüzde manevi rehberlik personel eğitimini organize etme, personel atama ve süreci takip etmekten sorumlu olan kurum DİB'dir. Diyanet içinde sorumlu olan birimler ise Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Din Eğitimi Genel Müdürlüğü; taşrada ise Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğü, Eğitim Merkezi Müdürlükleri ile il ve ilçe müftülükleridir (Söylev, 2014, s. 192).

İlk aşamada pilot şehirler olarak belirlenen İstanbul, Ankara, Samsun, Ordu, Kayseri ve Erzurum'da (Özkan, 2017, s. 63-64) hastanelerde çalışacak yirmi müftülük personeline 23 Şubat-27 Mart 2015 arasında otuz üç gün boyunca "Hastanelerde Manevi Destek Eğitimi" verilmiştir. Bu eğitimin akabinde 17 Temmuz-18 Aralık 2015 arasında on sekiz müftülük personeli bahsi geçen pilot bölgelerde hizmete başlamıştır (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 74). 2011'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) ile yapılan İş Birliği Protokolü dahilinde manevi rehberlik fonksiyonu da olmasına rağmen

men manevi danışmanlığın sistematik bir sürecin başlangıcının hastanelerdeki uygulama olduğunu söylemek yanlış olmaz.

DİB'in kendi bünyesinde seçtiği personele –bulunan kuruma da bağlı olarak– verilen hizmet içi eğitim programlarına ek olarak yeni personel adaylarının faydalanabileceği bazı üniversitelerde tezli ve tezsiz yüksek lisans programları açılmıştır. Konya (“2017-2018 Güz Dönemi Tezsiz Yüksek Lisans Duyurusu”, 2017) ve Erzurum’da (“II. Öğretim Dini Danışmanlık ve Rehberlik”, 2017) sadece tezsiz yüksek lisans programı açılmışken Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler tarafından Dini Rehberlik ve Danışmanlık tezli ve tezsiz yüksek lisans programı açılmıştır. Bu programda dini danışmanlık ve rehberlik kapsamına giren kurumsal uzmanlık alanlarına göre seçmeli dersler mevcuttur. Hastane, yaşlılık ve çocuk gelişimi gibi özel alanlardaki derslere ek olarak ayrıca bir de proje programı uygulanmaktadır (“Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü”, 2017). Ayrıca Sakarya Üniversitesi ve İzmir Katip Çelebi Üniversitesi manevi rehberlik ve danışmanlık merkezinde farklı derslerle lisansüstü programlar açmıştır.

Manevi rehberlikte kullanılan yöntemler uzmanlık alanına göre farklılık arz etmektedir. Fakat Türkiye’de kullanılan yöntemlerin genel hatlarından bahsedilebilir. Temelde üç yöntemin takip edildiği söylenebilir: psikanalitik teknikler, terapötik beceriler ve dini teknikler. İlki görüşme ve gözlem, olay kaydı, anekdot, otobiyografi, kimdir bu vb. tekniklerden oluşmaktadır. İkincisinde ise empati kurma, etkin dinleme, yansıtma, bilgilendirme, konuşmaya özendirme, mülakat, yapılandırma, kişiselleştirme, yüzleştirme, özetleme gibi örnekler çok genel olmak kaydıyla verilebilir. Son olarak ise zikir (Allah ile birliktelik bilinci uyardırma), tefekkür (sistematik düşünme deneyimi), dua-niyaz, hikaye anlatma-hikayeleme, biblioterapi (kitap okuma) ve nefis muhasebesi (kendini denetleme) gibi tekniklerden bahsetmek mümkündür (Cebeci, 2012, s. 102-118).

DİB her yıl din hizmetleri ve stratejisini geliştirme amacıyla süreci inceleme altına almıştır. Din Hizmetleri Biriminin her yıl yayımladığı Din Hizmetleri Faaliyet Raporu’nun 2016 yayınında ülke genelinde cezaevi, ıslahevi, huzurevi, yetiştirme yurdu ve hastanelerde 325 bin kişi hedeflenmiş iken ancak 200 bin kişiye hizmet götürüldüğü belirtilmiştir. Yüzde 62 gerçekleştirme oranına takılması, çok yeni olan bu hizmetteki personel sayısının yetersizliği ve personel yetiştirmek için eğitim altyapısının eksikliğinden dolayı sadece altı il ile sınırlı kalmasıyla açıklanmıştır. Aile İrşat ve Rehberlik hizmetinin ise gerçekleştirme oranının yüzde 108 olmasının sebebiyse halkın talebinin yüksek oranda etkili olması olarak zikredilmiştir (T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2017, s. 82).

Türkiye’de manevi danışmanlık uygulamasının mevcut durumunu bir bütünlük içinde anlayabilmek için toplumsal gerçekliğin manevi danışmanlık uygulamasından ne beklediği önemlidir. Yani manevi danışmanlık uygulamasını belirleyen faktörler aydınlatılmalıdır. Akabinde manevi danışmanlık uygulamasının ne vadettiğine bakmak gerekmektedir. Diğer bir ifade ile manevi danışmanlık uygulamasında farklı kurumlarda katedilen mesafe ile kurumsal yapılanmanın boyutunu beraber düşünmek elzemdir. Böylece bütünsel bir çıkarım yapılabilecek ve sağlıklı sonuçlara ulaşma ihtimali yükselecektir.

Türkiye’de Toplumsal Gerçeklikte Din ve Maneviyata Kısa bir Bakış

Türkiye’de din ve maneviyatın toplumsal ilişkiler ağındaki yeri çok komplike ve derin bir alanda konuşulmuştur. Dolayısıyla bu durumu tamamıyla ifşa eden bir analiz ortaya koymak imkansızdır. Fakat manevi danışmanlık uygulamasına yönelik bazı etkili değişkenlerden bahsedebiliriz. Türk toplumunun sahip olduğu politik, ekonomik, tarihsel, kurumsal ve kültürel boyutlar Türkiye’de maneviyat ve din ile girilen ilişkiyi

belirlemede oldukça önemli faktörlerdir. Halkın siyasal yapı ile girdiği ilişkinin genel profili siyasi partilerin desteklediği hizmetlere olan tavrında da hissedilecektir. Diğer bir ifadeyle toplumun sahip olduğu tarihsel ve siyasal bilinç bireylerin kurum ile girdiği ilişkide ideolojik, sosyal ve kültürel olarak belirleyici olacaktır. Bireylerin sahip olduğu tarihsel bilgi ve ait olduğu ideolojinin bir bütün halinde toplumun DİB'e olan yaklaşımını etkileyen bir unsur olduğunu görmek gerekir. Bununla birlikte kurumun bu hizmeti sunma yöntemi, altyapı olanakları ve hedefleri ise manevi danışmanlığın mevcut durumda ve gelecekte nasıl bir gidişata sahip olacağı hakkında fikir vermektedir. Ayrıca toplumun kültürel ve geleneksel gerçeklikleri de mevcut hizmet ile duygusal ve analitik düzlemde girilecek ilişkinin şeklini belirlemektedir. Ekonomik gerçeklikse vakit ayırma ve altyapı oluşturabilme olanaklarında belirleyicidir. Dolayısıyla bunun gibi değişkenler manevi danışmanlık uygulamasının bütünsel olarak belirleyici köşe taşlarıdır.

İsmail Kara DİB'in Türkiye siyasal durumuna göre muğlak bir mekana sıkıştırıldığını belirtir (Kara, 2016, s. 79-80). Tarihe göre değişen Diyanet ve halk arasındaki ilişki Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminde de farklı bir zemine sahiptir. Bu dönemde halk ile Diyanet arasındaki uzak mesafe kısmen kalkar. Zira Diyanetin halka yönelik bir hizmet sunduğu fikri merkeze oturur. KONDA'nın yaptığı DİB Araştırması'na göre katılımcılardan DİB'e güven duyanlar çoğunluktadır. Fakat Diyanetin sunmuş olduğu hizmet ve projelere iştirak edenleri temsil eden yüzdelerin düştüğünü görmekteyiz (Konda, 2014). Diyanetin hizmetlerinden aktif olarak faydalananların sayısal düşüşü, din ve devlet arasında Diyanete verilen gri bölgede sınırlandırılmasının etkisi olabilir. Katılımcılar arasında "güvenenler" in oranının daha fazla olması ise din ve devlet arasındaki dikotomik görülen ilişkiselliğin AK Parti döneminde halkın dindarlık anlayışına zorunlu bir ön kabul olmak-

tan çıktığı düşünülebilir. Katılım oranının düşük seviyede olmasının bir diğer sebebinin Türkiye'deki istihdam durumu ve ekonomik katılım formu olduğu söylenebilir. Bu noktada insan faktörünün ait olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye bileşiminin sonucu olan habitustan farklı düşünülmemeyeceğini kabul etmek gerekir (Bourdieu, 1984). Türkiye'de din, devlet ve halk üçlüsünün de bu bağlamdan bağımsız olduğunu düşünemeyiz. Diyanete dair tavır ve algılar yine toplum alanının bileşenleriyle organik bağ içinde olduğunu savunmak yanlış olmaz.

Türkiye'de iş gücüne katılım aynı zamanda insanların zaman yönetimini de belirlemektedir. İş gücüne katılma biçimi insanların din ile kurduğu şekilsel ve zihinsel ilişkiyi de etkilemektedir. Türkiye'de iş gücüne katılım oranının Haziran 2017'de yüzde 53 civarında olduğu TÜİK tarafından tespit edilmiştir. Bunlardan yüzde 66'sı ücretli ya da yevmiye karşılığı iş gücüyken yüzde 16'sı ise kendi iş yerinde çalışmaktadır. İşverenlerin oranı yüzde 5 civarındayken ücret almadan aile içi ücretsiz işçilik yapanların oranı ise yaklaşık olarak yüzde 12'dir (TÜİK, y.y.). Yine bu verileri daha büyük bir resimde okuyacak olursak TÜİK'in 2015'te yaptığı "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" adlı çalışmada Türkiye'de en yüksek gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın yüzde 46,5'e yükseldiği görülmektedir.

Aynı araştırmaya göre borç veya taksit ödeyenlerin oranının yüzde 67,9 olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2015). Günün büyük kısmını ücretli veya yevmiyeli işlere ayıran toplumun büyük çoğunluğunun öncelikli hedefi taksit ve borçlarını bitirmektir. Böyle bir orta sınıf tablosundaki toplumun dini inanç, bilgi ve pratiklerine yönelik gündelik hayatlarında imkanlar inşa edebilecek düzeyde olmadığı çok açıktır. Bunu doğrulayacak diğer bir veri ise DİB'in yaptığı Türkiye'de Dini Hayat Araştırması'dır. Dini bilgi alma yaş oranının iş gücüne katılım ile negatif korelasyona sahip bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Buna göre en çok dini bilgiyi alma

ŞEKİL 2. MANEVİ DANIŞMANLIĞIN TARİHİ GELİŞİMİ

6-10 yaş arasında yüzde 47,4 iken yaşın ilerlemesiyle oran düşmektedir. Bu oran 30-39 yaşları arasında yüzde 1,2'ye kadar düşmektedir (DİB, 2014, s. 112). Orta sınıf ülkesi olan Türkiye'de halkın çoğunluğu dini veya manevi alanda kendisini geliştirecek ve inşa edecek ekonomik imkan ve zaman bulamamaktadır.

Şekil 2'de belirtildiği üzere manevi danışmanlık toplumsal olanla doğrudan geçişken bir ilişkiye sahiptir. Bu ilişki küresel ilişkilerden bağımsız olmamakla birlikte ana hatlarıyla yerel bazı dönüm noktaları bulunmaktadır. Türk toplumu ile DİB'in yeni bir ilişki biçimi olan manevi rehberlik ve danışmanlık uygulamasında tarihi, siyasal, ekonomik ve toplumsal kodları bir arada düşünmek kurumlardaki hizmetin mevcut durumlarını da ele almayı gerekli kılar.

Aile İrşat ve Rehberlik Büroları

Aile ve Dini Rehberlik büroları dini kaynaklardan faydalanarak aile odaklı sosyal problemler karşısında koruyucu ve önleyici çözüm üretmek amacıyla 2003'ten beri faaliyet göstermektedir ("Sosyal Hizmet Kurumlarında Dini Danışmanlık: Manevi Destek Faaliyetleri", 2017). Bu hedef

doğrultusunda DİB ve ASPB arasında 2008'de imzalanan İş Birliği Protokolü 2011'de güncellenmiştir. Bu protokolün temel amacı "aile yapısının ve değerlerinin korunması, gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasını sağlamak üzere ailenin güçlendirilmesi, aileyi ve aile içinde bireyi tehdit eden problemler hakkında toplumun duyarlı kılınması, koruyucu önleyici sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması, aile, kadın, çocuk, genç, yaşlı ve özürlü bireylerin bilinçlendirilmesi ile sosyal destek sistemlerinin güçlendirilerek problemlerin çözümüne katkı sağlanması" olarak deklare edilmiştir ("Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İş Birliği Protokolü", 2011).

2014 verilerine göre Başkanlık, Aile İrşat ve Rehberlik uygulamasını hedefine ulaştırmak için 2003'ten 2014'e kadar toplamda on dört hizmet içi eğitim semineri organize etmiştir. Sosyal hizmet kurumlarında sunulan dini rehberlik ve manevi destek hizmetinin kalitesini artırmak ve personel donanımına katkı sağlamak amacıyla 3-8 Kasım 2014 arasında Ankara'da 81 ilden 116 personelin katılımıyla "Sosyal Hizmet Kurumlarında Görev Yapan Personele Yönelik

4. Hizmet İçi Eğitim Semineri” yapılmıştır. Bir haftalık seminerde işlenen derslerden bazıları şunlardır (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015):

TABLO 1. 4. HİZMET İÇİ EĞİTİM SEMİNERİ DERS LİSTESİ
Dini Danışmanlık
Temel Danışmanlık Becerileri
Ayet ve Hadislerin Işığında Kadın
Aile ve Şiddet Olgusu, DİB’in Sosyal Hizmet Vizyonu
Misyonu ve Hedefleri
Çocuk İhmali ve İstismarı
Manevi Sosyal Hizmetlerin Tarihçesi Önemi ve Uygulama Alanları
Kurum Bakımı Altındaki Çocukların Psikolojik Özellikleri ve Çocuklarla İletişim
Gençlik Dönemi Dini Krizler ve Din Eğitimi
Kurum Bakımı Altındaki Gençlerin Psikolojik Özellikleri ve Gençlerle İletişim
Çocuk Hakları ile İlgili Ulusal ve Uluslararası Mevzuat
Oyunlarla Din Eğitimi
Psikolojik İlk Yardım
Travmatik Kişilerle Profesyonel Çalışma
Mağdurla Görüşme Teknikleri
Subliminal Mesajlar
Yaşlılık Psikolojisi ve Yaşlılarla İletişim

2016’ya kadar 1.300 personel bu eğitimlere katılmış fakat sadece 300’ü büro personeli olmuştur (T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2017, s. 82).

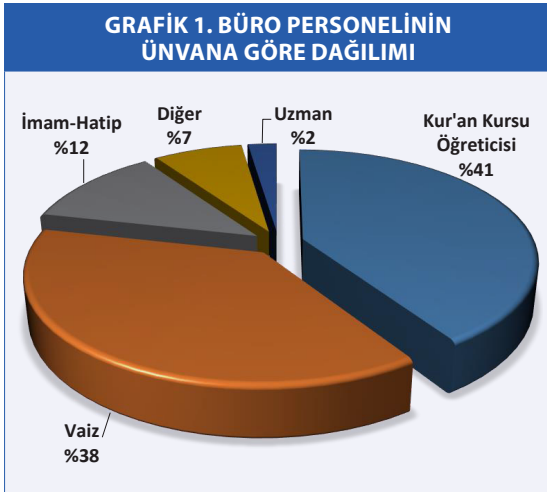
Bu alanda üniversite ve müftülüklerde eğitim kurs ve programları açılmaktadır. Örneğin Sakarya Üniversitesi’nde yaklaşık bir ay süren Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Danışmanlığı Programı “din hizmetleri uzmanı veya dört yıllık dini yükseköğretim mezunu Kur’an kursu öğ-

reticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım veya bu yönde kendisini geliştirmek isteyen herkes” için üniversitenin resmi internet sitesinde ilan edilmiştir. Bu programın eğitim içeriği şu başlıklarda toplanmıştır (“Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Danışmanlığı Programı [Uzaktan Eğitim]”, 2017):

TABLO 2. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ’NİN AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROSU DANIŞMANLIĞI PROGRAMI NETİCESİNDE İLAN EDİLEN EĞİTİM İÇERİĞİ
Duygusal Zeka
İstenmeyen Davranışların Yönetimi
Liderlik ve Takım Çalışması
Karar Verme
Zaman Yönetimi
Empati
Disiplin
Saygı
Eleştiri ve Eleştirel Düşünme
İçtenlik
İtaat ve Dürüstlük
Anlama, Anlamlandırma ve Yorumlama
Stratejik Düşünme, Davranış Modelleri ve Analitik Düşünme
İkna Etme, Etkili Konuşma ve İletişim Teknikleri
Çatışma Yönetimi ve Problem Çözme
Beden Dilini Etkin Kullanma
Özgüven, Gelişim Aşamaları ve Özgüveni Yükseltme Yolları

DİB ve Sakarya Üniversitesi’nin eğitim programlarında birkaç husus dikkat çekmektedir. Başkanlığın düzenlediği eğitimde aile içi hayatın kapsamlı bir vizyonda ele alınması eğitime katılan personeli her türlü olasılığa hazırlaması açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu dersler şiddet, istismar, dini krizler gibi danışmanlara başa

çıkma desteği sunmaktadır. İletişim, gençlik dönemi, sosyal hizmet kuramı ile alakalı dersler de danışanlara sosyal hayatta süreklilik arz eden çözümler ile teorik ve uygulamalı olarak bu hizmeti destekleyeceğine dair umut vermektedir. Benzer şekilde Sakarya Üniversitesi'nin verdiği eğitimin içeriğindeki temaların farklı açılardan aile kurumunu destekleyecek nitelikte olması hizmetin hedefine ulaşmasında önemli bir yer tutmasına dair beklenti uyandırmaktadır. Karar verme, istenmeyen davranışların yönetimi, empati, saygı, eleştiri ve eleştirel düşünme, anlama-anlamlandırma ve yorumlama gibi derslerin eğitim programına dahil edilmesi aile içinde ebeveynlere sağlıklı düşünme ve buna bağlı olarak yapıcı diyaloglar kurabilme yeteneği kazandırmaya yönelik isabetli bir tercihtir. Fakat söz konusu hususlarla birlikte düşünüldüğünde bu yoğun eğitim programına ayrılan süre yeterli değildir. Diyanetin sunduğu hizmet içi eğitim süresine beş gün ayrılmışken Sakarya Üniversitesi ise mezkur eğitimin içeriği için bir ay tahsis etmiştir. Bu eğitimlerin niteliğine dair bulguların yayımlandığı herhangi bir belge veya rapora ise rastlanmamıştır.

Kaynak: *Din Hizmetleri Faaliyet Raporu 2015, (2016), s. 55*

Aile İrşat ve Rehberlik alanında çalışan personel profilinin cinsiyete bağlı dağılımının

tutarlı olmadığı dikkat çekmektedir. 2016 Din Hizmetleri Faaliyet Raporu'na göre bürolarda 1.356'sı kadın, 677'si erkek olmak üzere 2 bin 33 dini rehberlik personeli çalışmaktadır. Bu personelin 935'i vaiz, 819'u Kur'an kursu öğreticisi, 156'sı imam hatip lisesi mezunu, 58'i uzman ve 65'i ise "diğer" olarak belirtilmiştir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. 53-54). Aile İrşat ve Rehberlik bürolarındaki unvan dağılımına bakıldığında personelin din ve ilahiyat alanında ihtisası olduğu görülmektedir. Zira Başkanlık, büro görevlilerini kurumsal bünyesinden seçmektedir. Bu durumda başvuruda bulunacak danışanların dini kaynaklara itibar etmesi ve DİB ile sosyopolitik bağlamda barışık olması beklenmektedir.

Danışmanlar Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna başvuranların yüz yüze, telefon ve e-posta ile iletildiği sorulara dini kaynaklı cevap verme ya da ilgili alanlara yönlendirme şeklinde hizmet sunmaktadır. 2016 boyunca 3 bin 922 soru kayıt altına alınmıştır. En çok başvuru alan konu aile hayatı ve iletişim hakkındadır. Yaş aralığı dağılımına göre en çok 25-40 (2 bin 20 danışan) ve 41-60 (1.031 danışan) yaş arasındaki bireylerin Aile İrşat ve Rehberlik bürolarına başvurduğu kayıtlara geçmiştir. Veriler mesleki duruma göre değerlendirildiğinde ev hanımlarının (1.722) hizmetten en çok faydalanan kesim olduğu görülmektedir. Ev hanımlarını 412 kişi ile memurlar ve çalışmayan nüfus takip etmektedir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. 55-56). Bu verilere göre toplumumuzda genel olarak hayatın seyrinin değişme riskinin yüksek olduğu yaşlarda manevi danışmanlığa daha fazla ihtiyaç olduğu söylenebilir. Zira ülkemizde 25-60 yaş aralığının aile kurma (düzene oturtma), meslek edinme, emeklilik, çocukların evlenmesini vb. içeren bir dönem olması dikkate değerdir. Bireylerin acı çekme ve anlam dünyası inşa etmekten ziyade karar alma, hayatına yön verme eğilimi ile Aile İrşat ve Rehberlik bürolarına başvurduğu düşünülebilir.

Aile İrşat ve Rehberlik büroları modernleşme ile aile yapısının değişimi, aile içi iletişimin zayıflaması, örf ve adetlerin çözülmeye başlamasına karşı mücadele vermek amacına hizmet etmek üzere faaliyetlerine devam etmektedir.

Ceza ve Tevkif Evleri

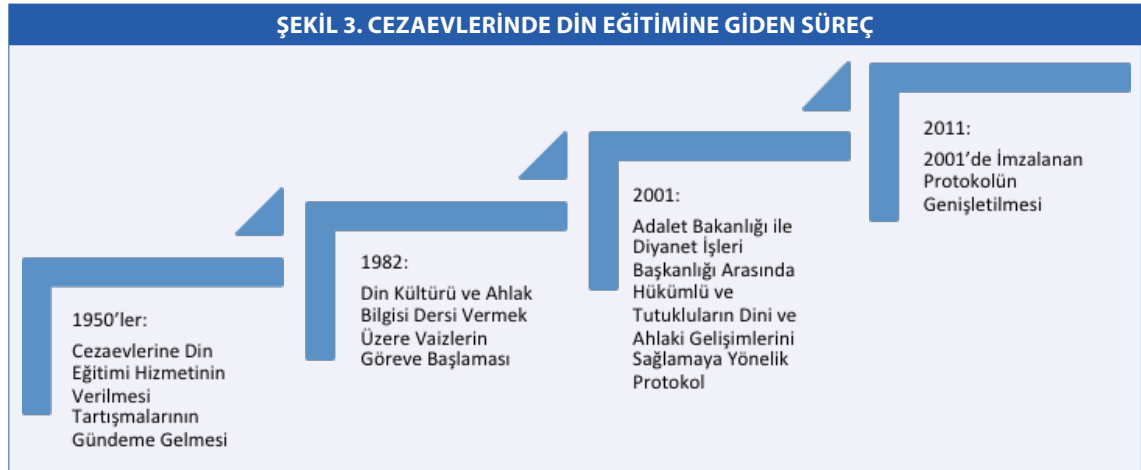
“Cezaevi” kavramı kapsamı gereği suçun bedelini ödetme mekanı gibi bir misyonda görülebilmektedir (Eren, 2014). Cezaevlerinin kapatılma değil ıslah evi olması, cürüm işleyen bireylerin tekrar suç işleme potansiyelini ortadan kaldırıp dini kaynaklardan faydalanarak kaliteli yaşam vizyonu kazanmaları adına hapisanelerde din eğitimiyle manevi destek verme konusu 1950’lerden itibaren tartışılmaktadır. Bu tarihlerden itibaren Adalet Bakanlığı ve DİB arasında iş birliği yapılmasına dair tartışmalar gündemdeki yerini korumuştur. 1982’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin de bulunduğu müfredat ile birlikte cezaevi vaizleri göreve başlamışlardır (Özdemir, 2002, s. 68).

İlk defa 2001’de imzalanan protokoldeki görev ve sorumluluklar 2011’de genişletilmiş ve sistemleştirilmiştir (“Adalet Bakanlığı ile DİB Arasında Hükümlü ve Tutukluların Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol”, 2001). Bu bağlamda 2011’de “Adalet Bakanlığı ile DİB Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Pro-

tokol” imzalanmıştır (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012, s. 135). Bu protokole göre Ceza ve Tevkif Evleri Müdürlüğü verilecek dini hizmet için araç-gereç sağlamak, düzenli hizmet sunumu için önlem ve tedbirler almak gibi sorumlulukları yüklenmiştir. Başkanlık ise tutuklu ve hükümlülerin özelliklerini de dikkate alarak dini ve manevi eğitim için gerekli personeli sağlamak, din hizmetleri, ahlaki gelişim ve rehberlik faaliyetlerini idare etmeyi üstlenmiştir (“Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol”, 2011).

2015’te yayımlanan Din Hizmetleri Faaliyet Raporu’nda ceza infaz kurumlarında cezaevi vaizi sayısı 355 olmak üzere toplamda 690 personelin Diyanete bağlı olarak görev yaptığı bildirilmektedir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 70). Bu personelin hizmet vermek için öncelikli olarak gerek duyduğu bilgi ve beceriler vaizlik tecrübesi ve aldığı din bilimleri alanlarındaki eğitimidir. Söz konusu personel bu bilgilerle hükümlülerin sorun ve problemlerini dinlemenin yanında din eğitimi yoluyla kişisel gelişimine katkı sunmaktadır. Mezkur hedefe ulaşabilmek için personeller hizmet içi eğitim seminerleri ile desteklenmektedir. Hizmet içi seminerler 1982-2001 arasında görev alan cezaevi vaizleri için gerçekleştirilmemiştir. 2001 sonrası düzenlenen seminerlerde teorik bilgilerin yanı sıra Türkiye’de

ŞEKİL 3. CEZAEVLERİNDE DİN EĞİTİMİNE GİDEN SÜREÇ

cezaevi gerçekliğinin sayısal, niteliksel ve tarihsel boyutlarına dair bilgilendirme yapılarak bütünsel bir bakış verilmeye çalışılmaktadır. Buna ek olarak personellerin dikkat etmesi gerekenler ve öneriler de bu eğitimin bir bölümüdür. Örneğin 2016'da 16-20 ve 23-27 Mayıs arasında 518 kişilik personel iki grup halinde hizmet içi eğitim seminerine alınmıştır (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. 69). Hem din bilimi ihtisasları hem de hizmet içi eğitim seminerleri ile sentezledikleri birikimlerini Kur'an-ı Kerim ve din dersi, koğuş ziyareti, bireysel görüşmeler, dini ve milli gün ve gecelerde düzenlenen programlar, bilgi yarışmaları organizasyonları ve konferanslarda hükümlülere ıslah etme amacıyla ortaya koymaktadırlar. Ayrıca DİB her yıl ihtiyaç duyulan yeni personel alımı veya materyal eksikliğiyle ilgilenmektedir. Örneğin *Cezaevlerinde Sıkça Sorulan Sorular* kitabı 2014'te basılmıştır. Ankara'da 2014'te kadın cezaevleri için 76 görevlendirme yapılmıştır (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015, s. 120).

2015'teki verilere göre yaklaşık olarak 170 bin tutuklu bulunmaktadır. Hükümlülerin çoğunun genç nüfus olduğu kayıtlara geçmiştir. Ayrıca birçoğunun daha önceden dini değerlerle tanışmadığı belirtilmiştir. DİB personeli hükümlülerin hapisanede manevi rehberlik hizmeti ile kaliteli vakit geçirmesini sağlamaya, vicdan, uhrevi sorumluluk, kul ve kamu hakkı ve tövbe etme konularında bilinç kazandırmaya çalışmaktadır. Bu amaçla ders, konser, Kur'an ziyafeti, özel gün ve gecelere dair program, seminer, sohbet, yarışma, ziyaret ve konferanslar yapılmaktadır (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 75). Örneğin 2016'da Kutlu Doğum kapsamında dini bilgiler yarışmasına 21 bin 500 hükümlü ve tutuklu katılmıştır. Bu yarışmadaki soruların kaynağı olarak kullanılacak olan *Peygamberimizin Hayatı ve İslam İnanç İlmihali* isimli eserler ücretsiz olarak DİB tarafından temin edilmiştir. 120 dakikalık sınav süresince 80 soruyu doğru cevaplayarak 100 tam puan alan 12

kişi umre hakkı kazanmıştır. Bununla birlikte her ceza infaz kurumunda dereceye giren katılımcılara farklı ödüller verilmiştir. Diğer faaliyetler gibi bilgi yarışması hükümlülere kendilerini geliştirme, öğrenme, motivasyon ve kaliteli zaman geçirme konusunda imkan sunmuştur (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. 70). Böylece cezaevinde bulunan bireylerin topluma kazandırılması beklenmiştir. Ayrıca bu ve benzeri etkinlikler sayesinde hapisanelerin doğası gereği izole olmuş ve potansiyel suçu tekrar işleyecek bir mekan olma ihtimali düşürülebilir. Söz konusu dini ve manevi etkinliklere katılmış, motive olmuş, rehabilite ve ıslah edilmiş bireyler cezaevi sonrasında toplumsal rol ve kanunlara duyarlı vatandaşlar olabilir.

Hastanelerde Manevi Danışmanlık

Akademik ve hukuksal tartışmalar devam ederken Toplum Ruh Sağlığı Derneği ve Palyatif Sağlık Hizmetleri'nin düzenlediği çalıştay ile 2012'de yeniden gündeme gelen manevi danışmanlık hizmeti 7 Ocak 2015'te "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı Arasında Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü" nün imzalanmasıyla yeniden yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten sonra manevi danışmanlığı modern bir hizmet olarak uygulama pratikleri konusunda ABD ve Avrupa örnekleri üzerine çalışmalar yapılmış ve yeni modeller üretme yoluna gidilmiştir (Kılınçer, 2017, s. 39-40). Manevi rehberlik protokolü formatında olmayan daha geniş muhtevaya sahip diğer din hizmetleri de manevi rehberlik formatında yeniden revize edilmiştir. Böylece din ve manevi hizmetlerin DİB ve ilgili birimler aracılığıyla ibadethanelerin dışına, sosyal hayata taşındığını görmekteyiz. Türkiye'nin yakın tarihi düşünüldüğünde mezkur hizmetin önemi ortaya çıkmaktadır. İlk aşamada hastanelerde gönüllü olarak görev yapabilecek 1.557 müftülük personeli seçildikten sonra "Hastanelerde Manevi Destek Eğitimi" organize edilmiştir. Ankara, İstanbul,

Kayseri, Erzurum, Samsun ve Ordu olarak belirlenen altı pilot ilden yirmi müftülük personeli 23 Şubat-27 Mart 2015 arasında eğitime tabi olmuştur. Bu eğitim süresince verilen derslerin listesi şu şekildedir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 126):

TABLO 3. DİB'İN HASTANELERDE MANEVİ DESTEK EĞİTİMİ PROGRAMININ DERS İÇERİĞİ
Agoni Halindeki Hastalara Manevi Destek
Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Becerileri
Beden Dili
Bir Din Öğretimi Olarak Dini Danışmanlık ve Rehberlik
Danışma Kuramları
Değerler Eğitimi, Psikolojisi (Sabır, Şükretme, Hoşgörü, Özveri) İslam'da Hastalık ve Sağlık
Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Hizmetleri
Din ve Tıp İlişkisi
Dini Danışmanın Mesleki ve Kişisel Özellikleri
Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri
Hasta ve Hastalık Psikolojisi (Çocuk-Yetişkin-Yaşlı)
Hastane Organizasyon Yapısı ve İşleyişi
Kriz Durumlarında Danışmanlık

Bu eğitimlerin süresi, derslerin içeriği, uygulama, her bir ders için belirlenen hedefler ve bunları ölçme konusunda sınırları belirlenmiş bir çerçeve söz konusu değildir. Koç bu konudaki belirsizlikleri programın yeni olmasına bağlamaktadır (Koç, 2016, s. 345).

Eğitim ve işe alım sürecinden sonra, 27 Temmuz-18 Aralık 2015 arasında altı pilot ildede on iki sağlık merkezinde on sekiz DİB personelinin 6 bin 45 hasta, hasta yakını ve personele hizmet verdiği kayıtlara geçmiştir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 74). Bunlardan 2 bin 988'inin hasta, 2 bin 331'inin hasta yakını ve 726'sının hastane personeli olduğu kayıtlarda yer almıştır (Koç, 2016, s. 340-341). Manevi danışmanlık uygulamasının hastanelerde üç farklı kesime de açık olması kurumsal

ortamda uyum, ahenk ve güven ortamı vadettiğinden uygulamayı güçlendirici bir özellik olduğu söylenebilir.

Günümüzde hastanelerde manevi rehberlik uygulamasının altyapı oluşturma süreci devam etmektedir. Zira Başkanlık hasta talebine binaen sunulan manevi rehberlik hizmeti kapsamında 2016 için 150 bin hasta ziyaretini hedef olarak göstermişken 13 bin 500 hastaya hizmet ulaştırmıştır. Hedef ile hizmet arasındaki yüzde 91'lik farka gerekçe olarak personel eğitimi için yeterli olanağın bulunmaması gösterilmiştir (T.C. Başbakanlık DİB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2017, s. 86). Bu eğitim açığı çalıştay ve eğitim seminerleri ile kapatılmaya çalışılmaktadır. 29 Ocak 2015'te Sağlık Bakanı ve Diyanet İşleri Başkanı'nın katılımıyla düzenlenen "Din Adamlarını Bilgilendirme Toplantısı" 250 kişi tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Buna ek olarak 22-24 Aralık'ta 77 kişinin katıldığı bir çalıştay düzenlenmiştir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015, s. 74). Fakat personel ihtiyacı ve bu personelin eğitimi konusundaki sıkıntılı durum devam etmektedir.

Diğer Kurumlar ve Hizmet Alanları

DİB, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile 2015'te iş birliği protokolü imzalamıştır. Bu protokol kapsamında iki kurumun koordine bir şekilde

KYK yurtlarına manevi rehberlik hizmetinin götürülmesi için gerekli altyapıyı sunacakları belirtilmiştir. 2016 Yılı Din Hizmetleri Faaliyet Raporu'nda gençlere yönelik çalışmalar özel gün ve gecelerin kutlanması, Ramazan ayı ve yaz kampları düzenlenmesi ve KYK yurtlarında manevi dini rehberlik hizmeti sunulmasından oluşmaktadır. 81 ildeki KYK yurtlarında 207 personel görev yapmaktadır. Şubat ve Eylül 2016'da ikişer günlük hizmet içi eğitim düzenlenmiştir. Fakat altyapı sorunları ve henüz yeni olması nedeniyle yüksek oranda bir gelişim gösterememiştir.

DİB 2014'te Yeşilay ve 2016'da da AFAD ile protokol imzalamıştır. Bağımlılık, kaza ve doğal afetler gibi kriz durumlarını aşmada manevi ve dini referanslar inşa etmek üzere başlatılan bu hizmetlerde personel alımı, eğitim organizasyonu ve altyapı oluşturma sürecinde olduğunu söyleyebiliriz (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017).

Yukarıda bahsi geçen hizmetlere ek olarak sevgi evleri, kadın sığınma evleri ve huzur evlerinde de manevi rehberlik hizmetleri devam etmektedir. Benzer şekilde engelliler, bağımlı, sığınmacı ve olağanüstü hallerde mağdur ailelere de destek olunmaktadır. Yine bu hizmetler de "Özel Gruplara Yönelik Manevi Destek ve Rehberlik Çalışmaları" adı altında yürütülmektedir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017). Bu kapsamda sevgi evleri ASPB ile imzalanan protokol çerçevesinde icra edilmektedir. Farklı illere geziler yapmak suretiyle gerçekleştirilen yaz kampları ve özel günlerde organize edilen kutlamalarla sevgi evlerinde kalan çocuklarla iletişime geçilerek dini ve manevi bağlamda sosyalleşmeleri sağlanmaktadır. Kadın sığınma evlerinde de ASPB ile imzalanan protokolün gereği olarak altyapı inşası ve hizmetin geliştirilmesine devam edilmektedir. Kadın ve çocuklara yönelik etkinlik, eğitim ve ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Huzur evlerinde ise 2010'dan beri DİB'in hizmet sunmaya başladığı görülmekte-

dir. Günümüzdeki hizmetler ise ASPB ile imzalanan iş birliğine dayanmaktadır. Huzur evlerindeki hizmet sürecine baktığımızda en aktif yıl olarak 2016 dikkat çekmektedir. Zira hem faaliyetler devam etmiş hem de bunların nasıl bir etkiye sahip olduğuna ilişkin bizzat hizmet sunulan yaşlı nüfusun katılımıyla bir memnuniyet araştırması yapılmıştır. Bu araştırma sayesinde sunulan hizmetin sonuçları görülebilmektedir. Buna göre ziyaretçi kabul etme sıklığı düşen yaşlılarda dini rehberlik hizmet personelinin görme ihtiyacının arttığı dikkat çekmiştir. Ayrıca sunulan hizmetlerin manevi ve dini ihtiyacı karşıladığı kaydedilmiştir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 63-66).

Engelli vatandaşlara yönelik hizmetler Anayasa'nın 42, 50 ve 61. maddelerine dayanmaktadır. Bu maddeler kapsamında devletin ilgili kurumları engelli vatandaşlara eğitim, çalışma ve sosyal yardım desteği sunmaktan sorumludur. Bu kurumlardan biri olan DİB 2 Kasım 2015'te Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü temsilcileri ile "Engelli Hizmetleri Çalışma Grubu" oluşturmuştur. Böylece olumsuz etkilere sebep olabilecek tecrübeler ile başa çıkmaya yardımcı olmak hedeflenmiştir. Buna ek olarak dini sorumlulukları yerine getirme konusunda motivasyonu artırarak engelli vatandaşların dini vecibelerden muaf olma bilincinde izole olmalarını değil sorumluluk üstlenerek birey olma ve özgüven kazanmalarına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Böylece hem eğitim verilmiş hem de sosyal hayata katılımındaki manevi ve dini alanda özgüven inşa edilmiş olunacaktır. Bu bağlamda derneklerle iş birliği halinde vaaz, ders ve eğitimlerle sadece engelli vatandaşlar değil duyarlılık kazanması açısından toplumun tüm kesiminin bilgilendirilmesine de devam edilmektedir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. 64-65).

Uyuşturucu, alkol, madde, kumar ve teknoloji bağımlılarına yönelik çalışmaları yürüten Yeşilay, AMATEM (Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi), TÜBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi) ve UMTK (Uyuşturucu ile Mücadele Teknik Kurulu) gibi kuruluşlardaki eğitim ve organizasyonlara DİB personelleri de aktif olarak katılmaktadır. Bu kapsamda AMATEM’de tedavi gören elli bağımlı vatandaş 2016 Umre programına dahil edilmiştir. Ayrıca 2015’te seksen bir ilden seksen altı din görevlisinin katıldığı “Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı” düzenlenmiştir. DİB din eğitimi kapsamında manevi destek de sunmaktadır. Bağımlılara yönelik manevi ve dini rehberlik destek hizmeti 2014’te Yeşilay ile imzalanan protokol gereğince geliştirilmeye devam etmektedir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 72-73).

Başta “geçici koruma statüsü” verilmiş Suriyeli sığınmacılar olmak üzere göçmen ailelere yönelik din eğitimi hizmetleri, eğitim, yayın, sosyal ve kültürel içerikli hizmetler ve çok katmanlı dini ve manevi destek hizmetleri verilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı, AFAD, ASPB ve STK temsilcileri ile iş birliği içerisinde yapılan toplantılara DİB de katılmaktadır. Bu kapsamda sığınmacıların tecrübe ettiği felaketle başa çıkmada din eğitimi ve manevi destek aracılığıyla etkinlikler düzenlenmektedir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. 65-66).

Olağanüstü hallerde görev ve sorumluluk üstlenebilecek personel yetiştirmek amacıyla düzenlenen “Olağanüstü Hallere Hazırlık ve Toplum Liderlerini Bilinçlendirme Projesi” gereğince 2007’de Kızılay ile bir protokol imzalanmıştır. 2016’da ise altmış dört ilde “Eğitici Eğitimi Toplantıları” gerçekleştirilmiştir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. 70). Bu gelişmelere ek olarak 23-25 Kasım 2015’te bir program düzenlenmiştir. Bu programda yer alan ana başlıklar Tablo 4’te yer almaktadır (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 79-80):

TABLO 4. EĞİTİCİ EĞİTİMİ TOPLANTILARI KAPSAMINDA 23-25 KASIM 2015’TE GERÇEKLEŞTİRİLEN PROGRAMIN ANA BAŞLIKLARI

Afet Nedir?/Hangi Durumlar Afet Kabul Edilir?
Afet Öncesi Tedbirler
Afet Durumlarında Diğer Kurumlarla İletişim ve İş Birliği
Olağanüstü Durumlar Sosyolojisi
Afetzedelere Yönelik Tebliğ ve İrşat Hizmetleri
Afetlerde Psikososyal Desteğin Tanımı ve Psikososyal Müdahalenin Aşamaları
Afet Sonrası Manevi Sosyal Hizmetler ve Manevi Danışmanlık
Afetin Teolojik Boyutu/Sünnetullah
Kur’an’ın Musibetlere Cevabı ve İdeal Mü’min Portresi
Afetlerde Bireylerin Gösterdiği Tepkiler/ Tepki Aşamaları
Travma Sonrası Stres Bozukluğu
Psikolojik İlk Yardım ve Toplumu Harekete Geçirme
Soma Üzerinden Örnek Sunumlar/Vaka İncelemeleri
Sosyal Bilimci Gözüyle Van Depremi: Sarsıntılar ve Sonuçlar

Yukarıda bahsi geçen kurum ve hizmet alanlarında yürütülen manevi ve dini rehberlik çalışmalarının geliştirilmekte olduğu ve yeni alanlarda da faaliyete başlaması için altyapı çalışmalarının devam ettiği görülmektedir. Bu konuda birçok kurum, toplumsal grup ve bireylerin etnik, toplumsal, bilimsel, fonksiyonel beklentisi olduğu düşünülürse bu alandaki çalışma ve araştırmaların titizlikle yürütülmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye modernleşmeyi kendi coğrafi, tarihsel, sosyal, toplumsal, ekonomik şartlarında ve kültürel birikimi çerçevesinde özgün bir biçimde tecrübe etmiştir. Bu yüzden modern Türkiye toplumuna bakarken küresel ölçekte bazı ortak yön ve benzerlikler olsa da ayırt edici yerel unsurların da bulunduğu akılda tutulması faydalıdır. Bu yüzden kurumsal, toplumsal, tarihsel ve ekono-

mik değişkenleri bir arada düşünmek gerekir. Bu bağlamda ortaya koyulabilecek öneriler şunlardır:

- Bütün kurumsal hizmetlerde olduğu gibi halkın devlet kurumlarıyla ilişkisindeki tarihsel, siyasal, ekonomik, dini ve toplumsal yönlerin göz ardı edilmeden anlaşılması faydalıdır. Manevi danışmanlık hizmeti için diğer kurumlarla iş birliği protokolleri imzalayan ve altyapı oluşturma sorumluluğunu üstlenen Diyanete dair güven ve beklenti halkın hizmetlere yönelik tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Bundan dolayı kurumun güvenilirliği, kapsayıcılık ve imajının güçlendirilmesi, hukuki ve yapısal sorunlarda ilerleme kaydedilmesi manevi danışmanlık hizmetinin verimliliğini doğrudan etkileyecektir.
- Manevi danışmanlık DİB'de yeni yerleşen bir hizmet olduğu için danışmanların statüsü, özlük hakları ve sürekli kadrolarının olmaması doğaldır. Fakat yasal düzenlemelerle bu konuda olumlu adımlar atılarak insan kaynağının güçlenmesi hizmetin verimlilik ve etkisinin artmasına katkı sağlar.
- Manevi danışmanlığın din ile inanç dışı fakat manevi alandaki konularda ne yapabileceği hususunda net bir tavır belirlenmesi faydalıdır. Müslümanlığı kabul etmeyen kişilere manevi danışmanlık alanında ne tür hizmetlerin hangi dereceye kadar götürülebileceği hususunun açığa kavuşturulması da faydalı olacaktır.
- Farklı din ve dünya görüşlerine sahip bireylerin bu hizmetteki konumunun ne olduğunun açıkça belirlenmesi önemlidir. Bu açıklama mevcut altyapı oluşturma süreci, DİB'in misyonu ve manevi danışmanlık uygulamasının hedef ve amaçlarını merkeze alarak yapılması beklenen etkiyi artırabilir.
- Yurt dışı örneklerine bakıldığında manevi danışmanlık yapacak görevlilerin eğitimine dair aranan temel özellik akreditasyon onayı olan üniversitelerden alınmış lisans veya

lisansüstü eğitimidir. Sağlık Kuruluşlarının Akreditasyonu Birleşik Komisyonu veya Danışma ve Psikolojik Hizmetler Komisyonu gibi kurumlar alınan eğitimde hem psikolojik rehberlik hem dini ve manevi yeterlilik kazandıracak müfredata sahip üniversitelerin ilgili bölümlerini onaylamaktadır. Orta ve uzun vadeli manevi danışman yetiştirme hedefleri bakımından DİB'in kadro ihtiyaçlarıyla ilişkili üniversitelerde "manevi danışman" bölümleri açılması uygun olacaktır. Bu bölümlerin açılacağı fakülteler, ilahiyat, fen-edebiyat (psikoloji ve psikolojik danışmanlık ve rehberlik) fakülteleridir. Her iki fakültede de programın ders sayısı ile seçimi, ders içerikleri, derslerde teori uygulama oranları gibi önemli konularda manevi danışman yetiştirme amacına uygun tasarlanması insan kaynağı kalitesini artırır. Özellikle bu programların tasarlanmasında danışmanlara göreve başlamadan önce saha tecrübesi aktaracak staj, 7+1 veya 6+2 gibi uygulamalı eğitim modellerin öne çıkarılması verimliliği çok daha fazla yükseltir. Manevi danışmanlık doktora gibi uygulamalı bir alan olduğu için eğitim programlarının tıp fakültesindeki gibi uygulamalı tasarlanması verimliliği güçlendirir.

- DİB insan kaynağı ihtiyacını karşılayabilmek için ilahiyat mezunlarının bir kısmını hizmet içi eğitimler aracılığıyla süreli veya kısmi süreli manevi danışman olarak istihdam etmiştir. Fakat hizmet içi eğitime ayrılan sürelerin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Batı dünyasındaki bir manevi danışman lisans veya lisansüstü eğitimi boyunca mesleki anlamda donanım kazanırken Türkiye'de bir aylık ya da iki haftalık hizmet içi eğitimlerle gerekli donanıma sahip olduğu varsayılmaktadır. Bu durumun orta ve uzun vadede sorunlar çıkarması muhtemeldir. Bu süreçte kısa süreli istihdam edilen insan kaynaklarının niteliğini daha da artırabilmek için mane-

- vi danışmanın olması gereken eğitim standartlarının seviyeli (1., 2., ve 3. seviye gibi) olarak belirlenmesi ve bunların süreç içerisinde sertifikalandırılması kurumsallaşmayı güçlendirecektir.
- Türkiye’de de üniversitelerin ilgili bölümlerini ve danışmanları belirli aralıklarla denetleyebilen bir kurul ve mekanizmanın oluşturulabilmesi acil bir ihtiyaçtır.
  - Eğitimlerde belirlenen kriterlerin danışmanların çalışacağı kuruma yönelik olması önemlidir. Hastane, cezaevi, huzurevi veya diğer kurumlarda görev alacak manevi danışmanların odak, sorun ve ilgi alanları farklıdır. Eğitim programı tasarlanırken bu gerçeğin göz önünde tutulup psikoloji, ilahiyat ve sosyoloji alan bilgisinin aktarılması ihtiyaçtır. Mesleki özel alanlara ait derslerin uygulamalı olması ayrıca ehemmiyetlidir.
  - Hizmet içi eğitimlerde uzman ve eğitime katılan personel sayısının orantılı bir düzeye çekilmesi önemlidir. Zira 518 katılımcılı bir seminerin bir ay ya da bir haftalık eğitim süresi her ders için verimli olmayabilir. Örneğin ceza infaz kurumlarındaki hükümlülere hitap edecek personelin psikolojik, sosyolojik ve tarihsel bağlamda da akademik bilgiye sahip olması faydalıdır. Ayrıca bu eğitimlerin vaka örneklerinin paylaşıldığı atölye çalışmalarının danışman becerilerini geliştirici interaktif ve uygulamalı derslerin içermesi daha etkili olacaktır. Hizmet içi eğitim saatlerinin azlığı ve derste bulunan personel sayısının çokluğu amaçlanan profesyonel beceri ve yetkinliğinin elde edilmesini zorlaştırabilir.
  - Eğitimlerden amaçlanan beceri ve yeterliliklerin kazanılıp kazanılmadığını ölçmek adına drama ve senaryolardan oluşan ders ve sınavların eğitim sürecine dahil edilmesi önemlidir. Böylece danışmanların sahada karşılaşılabilecek tahmin edilemez durumlar karşısında tavır belirleme ve etkili yöntem geliştirme yetenekleri ölçülebilir.
  - Derslerle yeterlilik kazanma ilişkisinin titizlikle belirlenmesi önemlidir. Zira yeterlilik alma ve personel olmaya hak kazanma saha çalışması ve teorik alan başarısını gerektirmektedir. Bu durumu canlı tutmak adına rehberlik yapan personelin beş sene gibi belirli periyotlarla saha çalışması ve mülakat odaklı sınavlara tabi tutulması ve bu şekilde uzmanlık gelişiminin takibi ve hizmet kalitesini artırmaya yönelik tedbirler alınması yapıcı sonuçlar getirecektir.
  - Genelde bütün manevi danışmanların özelde Aile İrşat ve Rehberlik bürolarındaki müftülük personellerinin cinsiyete dayalı olarak buldukları toplum ile orantılı bir sayıda olması önemlidir. Türkiye’de dini rehberliği talep edenlerin çoğunlukla kadın olması sebebiyle kadın personelin az sayıda tutulması hedef kitleye ulaşmada zorluk çıkarabilir. Ayrıca planlamaların toplumun demografik yapısına göre tasarlanması faydalıdır.
  - Akademik disiplinlerin iyi koordine edilmesi önemlidir. İlahiyat formasyonuna ek olarak sosyoloji ve sosyal hizmet olarak manevi danışmanlık ile Türk toplumunun gerçekleri arasında sağlıklı bir ilişki inşa etmek faydalıdır. Böylece toplumsal ve kurumsal gerçeklik uyumlu, sağlam temellere oturabilir. Din psikolojisi toplumsal değişimleri takiben bireyin psikolojisindeki güncel gerçeklikleri izleme, yöntem ve teknikler bakımından önemlidir. Felsefe ise kendi yöntemleriyle yaşanan değişimleri, birey, toplum ve kurumlar üzerindeki etkileri anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Manevi danışmanlık alanlarında mesela aile hayatı hakkında dini ve manevi bir çözüm üretilebilmesi için interdisipliner bir vizyona sahip olmak ufuk açıcıdır. Türkiye’deki boşanma olgusunun evrensel ve yerel sebeplerinin bilinmesi danışanın sorusuna –riskler göz önüne alınarak– en uygun cevap verilebilmesine yardımcı olur.

- Halihazırda müftülük personellerinin görev yaptığı diğer kurumlarla iş birliği protokolleri imzalanarak diğer kurumlardaki hizmetler de manevi danışmanlık merkezinde tanınmalıdır.
- Diyanetin manevi danışmanlık ile ilgili faaliyetlerini halka sunduğu raporların dağınık haldeki verilerinin toplanıp tek bir rapor olarak sunulması önemlidir. Örneğin 2016 Yılı Faaliyet Raporu ile Din Hizmetleri Faaliyet Raporu'nda cezaevi vazirlerinin sayıları uyuşmamaktadır. Bunun muhtemel sebebi raporların farklı zaman ve birimlerde değişik kişilerce hazırlanmış olması olabilir. Manevi danışmanlık hakkında sağlıklı bilgiye ulaşabilmek için özel manevi danışmanlık raporunun yayını faydalı olabilir.
- Raporlarda kullanılan kavramlara farklı yıllarda da dikkat edilmelidir. Bu kavramların kapsadığı alan açıkça ifade edilmeli ve farklı yıllarda da kullanılacak ortak kavramlar tercih edilmelidir. Böylece manevi danışmanlık uygulamasını ortaya koyan raporlar yıllara göre karşılaştırılabilir olacaktır.
- DİB her yıl yayımladığı raporlarda alanla ilgili yeni gelişmeleri ayrıntılı şekilde sunarak uygulamada katedilen aşamaları açıkça ortaya koyabilir.
- Manevi danışmanlığın kurumsal yapısı hakkında şeffaf bilgi sunan ayrı bir internet sitesi etki ve ulaşılabilirliği güçlendirecektir. Bu internet sitesinde hizmetin hedefi, sorumlu yetkililer, gerekli telefonlar, manevi danışmanlar, sıkça sorulan sorular vb. hakkında net bilgilerin yer alması faydalı olur.
- Manevi danışmanlık uygulamasının halka sosyal medya, internet sitesi, kamu spotu, televizyon programları, popüler dizilerin içindeki rol modeller üzerinden ve yazılı medya yolu ile farklı formlarda tanıtılması hedef kitleye ulaşmayı kolaylaştırır.
- DİB ve iş birliği içinde olan kurumların görüşmeleri kayıt altına alma, bilgileri depolama ve gizlilik koşulları hakkındaki standartların oluşturulup paylaşılması kurumsal güvenilirliği artıracaktır. Danışmanlar haricinde bu bilgilere ulaşabilen makam, kurum ve kişilerin olup olmadığının hukuki ve etik bağlamlarda açıkça belirtilmesi de bu çerçevede önemlidir.
- Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetinin protokollerindeki görev ve sorumluluklar ayrıntılandırılmalıdır. Kurumlar arası görev dağılımları ve danışmanlara karşı bağlayıcı ve hesap verilebilirlik durumları da protokole dahil edilmelidir.
- Danışmanlara yüz yüze görüşmelerde destek olmak için süpervizör sistemi getirilmelidir. Buna göre DİB'in üniversitelerin ilahiyat ve psikoloji alanlarından belirlenen akademisyenlerden oluşan süpervizörler zorlu vakalarda veya tükenmişlik durumlarına karşı danışmanlara profesyonel destek vermesi hizmet kalitesini artırır.
- Sadece Aile İrşat ve Rehberlik bürolarına gelen sorular değil diğer kurumlarda da başvurular konularına göre sınıflandırılıp atölye çalışması, kapalı toplantı, çalıştay, seminer ve eğitim kurslarının düzenlenmesi faydalı olacaktır.
- Huzur evlerinde 2016'da yapılan memnuniyet araştırması gibi çalışmaların tüm birimlerde yapılıp yayımlanması dış değerlendirme imkanı sunabilir. Manevi danışmanlık uygulamasının bütün alanlarında iyileşme durumlarına dair nicel ve nitel çalışmalar ufuk açıcı olur.

KAYNAKLAR

- “2017-2018 Güz Dönemi Tezsiz Yüksek Lisans Duyurusu”. (2017). <https://www.konya.edu.tr/sosyalbilimler/enstitusu/duyuru/9327/2017-2018-guz-donemi-tezsiz-yuksekk-lisans-duyurusu>, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2017).
- “Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Hükümlü ve Tutukluların Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol”. (2001).
- “Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol”. (2011).
- “Aile ve Dini Rehberlik Büroları”. (2017). <http://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/BuroAcilisYillari.aspx>, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2017).
- “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Danışmanlığı Programı (UZAKTAN EĞİTİM)”. (2017). [http://www.sausem.sakarya.edu.tr/3/88/Egitim/Aile-ve-Dini-Rehberlik-Buros-Danismanligi-Programi-\(UZAKTAN-EGITIM\)](http://www.sausem.sakarya.edu.tr/3/88/Egitim/Aile-ve-Dini-Rehberlik-Buros-Danismanligi-Programi-(UZAKTAN-EGITIM)), (Erişim tarihi: 26 Aralık 2017).
- “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İş Birliği Protokolü”. (2011).
- “American Association of Christian Counselors”. <http://www.aacc.net/about-us>, (Erişim tarihi: 12 Kasım 2017).
- “Becoming A Pastoral Counselor”. (2017). <https://www.pastoralcounseling.org/how-to-become>, (Erişim tarihi: 25 Kasım 2017).
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Cebeci, S. (2012). *Dini Danışma ve Rehberlik*. Ankara: DİB Yayınları.
- Clebsch, W. ve Charles Jaekle. (1964). *Pastoral Care in Historical Perspective: An Essay with Exhibits*. New York: Prentice-Hall.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*. Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2012). *Din Hizmetleri Faaliyet Raporu 2011*. Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2015). *Din Hizmetleri Faaliyet Raporu 2014*. Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2016). *Din Hizmetleri Faaliyet Raporu 2015*. Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2017). *Din Hizmetleri Faaliyet Raporu 2016*. Ankara.
- “Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi”. (2008). 30 İrşat Hizmetleri Şubesi Müdürlüğü.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-Kerim Mealî*. (2011).
- Eren, M. (2014). *Kapatılmanın Patolojisi*. İstanbul: Kalakadon.
- Fragar, R. (2009). “Tasavvuf Geleneğinde İrşat”. *Manevi Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*. İstanbul: Kaknüs.
- Funk, J. (2014). *Spiritual vs. Pastoral or Chaplaincy Care*. <https://www.crcna.org/chaplaincy/news-our-chaplaincy/august-2014-chaplaincy-newsletter/spiritual-vs-pastoral-or-chaplaincy-care>, (Erişim tarihi: 7 Aralık 2017).
- Gerkin, C. (1997). *An Introduction to Pastoral Care*. Nashville: Abingdon.
- “II. Öğretim Dini Danışmanlık ve Rehberlik”. (2017). <https://atauni.edu.tr/ii-ogretim-dini-danismanlik-ve-rehberlik>, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2017).
- Kara, İ. (2016). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam 1*. İstanbul: Dergah.
- Karagül, A. (2012). “Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)”. *Dini Araştırmalar*. Cilt: 14, Sayı: 40.
- Kılınçer, H. (2017). “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) Üzerine: Psikoloji, İlahiyat ve Tıp Alanlarında Maneviyat ve MDR Algısı”. Ed. A. Ayten. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Teori ve Uygulama Alanları*. İstanbul: Dem.
- Koç, M. (2012). “Manevi-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma-1”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 12, Sayı: 2.
- Koç, M. (2016). “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”. Ed. A. Ayten, M. Koç ve N. Tınaz. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (C. I). İstanbul: Dem.
- Konda. (2014). *Diyanet İşleri Başkanlığı Araştırması*. İstanbul.
- Kugelmann, R. (2000). “The American Catholic Psychological Association: A Brief History and Analysis”. *Catholic Social Science Review*, Cilt: 5.
- Lartey, E. Y. (2003). *In Living Color: An Intercultural Approach to Pastoral Care and Counseling*. London: Jessica Kingsley Publishers.

- Ok, Ü. (2015). "Dini Danışmanlık: Tanımı ve Tarihi". Ed. N. Altaş ve M. Köylü. *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. İstanbul: Ensar.
- Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (2017). <http://ebs.omu.edu.tr/ebs/program.php?dil=tr&mod=2&Program=4685>, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2017).
- Özdemir, Ş. (2002). "Türkiye'de Cezaevlerinin Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Evreler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 2.
- Özkan, A. (2017). "Hastanelerde Sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Bir Araştırma". Ed. Ali Ayten. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Teori ve Uygulama Alanları*. İstanbul: Dem.
- Raffay, J., Wood, E. ve Todd, A. (2016). "Service User Views of Spiritual and Pastoral Care (Chaplaincy) in NHS Mental Health Services: A Co-Produced Constructivist Grounded Theory Investigation". *BMC Psychiatry*. Cilt: 16, Sayı: 200.
- "Sosyal Hizmet Kurumlarında Dini Danışmanlık: Manevi Destek Faaliyetleri". (2017). <http://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/Sosyal-Hizmet-Kurumlarında-Yürütülen-Din-Hizmetleri.aspx>, (Erişim tarihi: 18 Aralık 2017).
- Söylev, Ö. (2014). "Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik: Alanları, *İmkanları* ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)", (Basılmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- "Statistics in the Ministry". (2017). <http://www.pastoralcareinc.com/statistics>, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2017).
- Tacey, D. (2006). *The Spirituality Revolution*. New York: Brunner-Routledge.
- T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2017). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*.
- "The Joint Comission". <https://www.jointcommission.org>, (Erişim tarihi: 16 Kasım 2017).
- TÜİK. (2015). "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması". www.tuik.gov.tr, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2017).
- TÜİK. "*İşgücü İstatistikleri*". http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2017).
- "Where Mental Health and Spirituality Come Together". <http://www.aapc.org>, (Erişim tarihi: 17 Kasım 2017).

Demografik yapının giriftleşmesi dünya genelinde siyasi, ekonomik, toplumsal ve bireysel krizlerin artmasına yol açmıştır. Çok katmanlı problemlerle yüzleşen insanlar çektikleri acıyla başa çıkmak ya da anlam dünyasını genişletmek için bazı yöntemler geliştirmişlerdir. Psikoloji ve din üzerine yürütülen tartışmalar sonucunda ortaya çıkan manevi danışmanlık son yıllarda dünya gündeminde dikkate değer bir yer edinmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde dini ve manevi kaynaklardan faydalanılarak gerçekleştirilen manevi danışmanlık özellikle modern hayat ve sermaye merkezli modern üretim biçimlerinin yabancılaştırdığı insanlar için büyük bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Türkiye’de 1950’lerden beridir tartışılan manevi rehberlik 2003’te Aile İrşat ve Rehberlik bürolarında hayata geçirilmiştir. Bu uygulama özellikle toplumsal ve bireysel problemlerin açığa çıktığı hastane, hapisane, huzurevleri, öğrenci yurtları gibi kurumlarda yaygınlaşmaktadır. Manevi danışmanlık uygulaması ile toplumsal ve manevi bunalımların bulunduğu ortak noktada bireylerin sorunlarla başa çıkma ve anlam krizini çözmelerine yardımcı olunması hedeflenmiştir. Özellikle bireylerin hayatında dönüm noktası olabilecek hastalık, hükümlülük, yaşlılık, veya öğrencilik gibi durumlardaki ruhsal problemlerin manevi ve dini kaynaklardan da faydalanarak bireysel sağaltma yoluyla daha sağlıklı bir toplum elde etmeye yardımcı olması beklendiği için bu uygulama kritik bir önem arz etmektedir.

Bu analiz bir sosyal hizmet olarak manevi danışmanlığın Müslüman toplumlarındaki formlarını, Batı dünyasındaki sürecini, Türkiye’deki güncel durumunu, uygulamanın kurumsal, içeriksel, teknik problemlerini ele almakta ve bu problemler ışığında bazı öneriler içermektedir.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org